

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЗ «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»

Рада молодих учених та спеціалістів

І С Т О Р І О Г Р А Ф І Я

Матеріали Сімнадцятої наукової конференції
викладачів, здобувачів вищої освіти та молодих учених
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського

Одеса
2022

УДК 300.3+301+930.1; 911.3 (477.74).

Історіосфера. Матеріали Сімнадцятої наукової конференції викладачів, здобувачів вищої освіти та молодих учених Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. — Одеса : Ун-т Ушинського, 8–9 квітня 2022 р. — 93 с.

*Рекомендовано до друку
рішенням Вченої ради
Південноукраїнського національного
педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*

Протокол № 8 від 24 березня 2022 р.

ISBN 966-7965-01-5

© Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

Позиція авторів може не співпадати з думкою редакційної колегії.

Відповідальний редактор —
д. філос. н., проф. **Ю. А. Добролюбська**

Редакційна колегія:

- д. філос. н., проф. **Є. Р. Борінштейн** (Ун-т Ушинського);
д. іст. н., проф. **А. О. Добролюбський** (Ун-т Ушинського);
д. іст. н., проф. **С. В. Іванова** (Інститут археології НАН України);
д. іст. н., доц. **А. В. Красножон** (Ун-т Ушинського);
к. іст. н., доц. **О. Є. Ліхачова** (Ун-т Ушинського);
д. філос. н., доц. **В. В. Окорокова** (Ун-т Ушинського);
д. іст. н., проф. **В. А. Савченко** (Ун-т Ушинського);
д. філос. н., доц. **З. М. Атаманюк** (Ун-т Ушинського);
к. іст. н., доц. **О. М. Присяжнюк** (Ун-т Ушинського).

Зміст

Історія та методологія науки і техніки

Левченко В. В.

Культурний генофонд — головний фактор
у формуванні культури людини 7

Семко Я. С.

Розвиток медичної антропології у Франції 14

Битка В. В.

Наукова комунікація в сучасному суспільстві: стан та якість 19

Мельник О. В.

Методика викладання «Історії України та історії
української культури» під час карантинних обмежень
в дистанційному режимі (2019–2021 рр.) 22

Філософія історії, культурна антропологія

Кучерук О. О.

Стратегії пошуку щастя та правильного життя
в кризових умовах сучасної реальності 25

Окорокова В. В.

Віртуалізація реальності в сфері кінопростору 28

Ніколаєва І. Б.

Екзистенційне забарвлення української прози 31

Парадюк О. О.

Сучасні теорії «суспільства ризику» у філософії історії 35

Маринченко Л. Д.

Проблема спотворення історичної та міфологічної
дійсності в аніме 41

Історія цивілізацій стародавності та середньовіччя

Стебаєв В. Г.

Особливості соціального стану селянства
у країнах Скандинавії в період раннього Середньовіччя 47

Митишова Л. С.

Ізабелла Французька у контексті подій Столітньої війни 49

Койчева О. С. Загадковість святкування середини осені — «Чжунцюцзе» від епохи династії Тан до сучасності	53
Цивілізаційні проблеми нової та новітньої історії	
Присяжнюк О. М. «Королівська академія португальської історії».....	59
Гриценко Є. Д. Влада османських султанів за доби Жіночого султанату — «криза правління»	66
Добролюбська Ю. А. Ежен Ізабе — найяскравіший французький колорист ХІХ століття	71
Іванько А. А. Образ Наполеона ІІІ у живописі Другої Імперії.....	77
Ліхачова О. Є. Енцикліка Regum Novarum та її роль в організації робітничого руху у Європі в кінці ХІХ ст.....	82
Кабанов К. В. Конфлікт на Донбасі: інтерпретації західних ЗМІ.....	87
<i>Наші автори</i>	92

Історія та методологія науки і техніки

Левченко В. В.

Культурний генофонд — головний фактор у формуванні культури людини

Культура та генетика традиційно вважаються двома окремими процесами, але за останні понад сто років вчені все більше розуміють, що вони тісно пов'язані, і кожен із них впливає на формування культури людини. Більше того, багато вчених дійшли висновку, що не виховання, а біологічне коріння визначають культуру людини і суспільства в цілому.

Пальма першості у дослідженні впливу генетичних факторів на формування культури людини належить Ф. Гальтону (1822–1911) — англійському психологу, двоюрідному брату Ч. Дарвіна, засновнику диференційної психології та психометрики, а також основоположнику вчення євгеніки, покликаного боротися з явищами виродження у людському генофонді. У своїй праці «Наследственность таланта, ее законы и последствия» [1] він уперше, після того як виявив, що деякі людські ознаки виразно передаються у спадок, зробив спробу визнати психічну обдарованість та її розподіл між людьми, підлеглими відомим природним законам. Рішучий крок у вивченні цього питання належить англійському біологу, одному із засновників генетики, автору терміна «генетика» (1907) В. Бетсону (1861–1926). У 1902 р. він видав вперше книгу «Mendel's principles of heredity» [5], в якій відстоював ідею про неможливість успадкування людиною набутих ознак. Він писав: «Насамперед уявляли, що зовнішнє середовище та статевий підбір керують еволюцією, а роль людини пасивна. Результати генетичного дослідження показують, що людське суспільство може, якщо це є бажаним, впливати на свій склад набагато легше, ніж це раніше вважалося можливим» [6, с. 304]. У 1909 р. датський біолог В. Йогансен (1857–1927) висловлював аналогічну думку: «Виховання з усіма доступними йому засобами, та ще й підкріплене традицією, зрозуміло, може мати найбільше значення для індивідуальних якостей індивіда і покласти, таким чином, глибокий

відбиток на стан раси в дану епоху. Але зміна генотипічних основ біотипів не викликається вихованням — у всякому разі, у нас немає жодних даних подібного роду. Нові методи виховання могли б зруйнувати рішуче все вцент, і всі ці методи, що застосовуються одним поколінням, відкидаються наступним, як в корені помилкові» [9, с. 446]. Схожу точку зору 1910 р. висловив англійський біолог і філософ К. Пірсон (1857–1936): «Я не хочу догматично стверджувати, що середовище не має жодного значення; у деяких своїх фазах воно справляє більше впливу, ніж будь-який з інших факторів, з якими досі довелося мати справу. Але я думаю, можна сміливо стверджувати, що вплив середовища не становить і однієї п'ятої частки спадковості, а цілком можливо, не досягає і однієї десятої» [12, с. 30]. Таку ж думку 1913 р. виразив Л. Плат (1862–1937) — німецький зоолог, учень німецького природознавця і філософа Е. Геккеля (автор термінів «пітекантроп», «філогенез» та «онтогенез»), який у ґрунтовній праці наголошував, що «Наскільки швидше був би прогрес людства, якби духовні набуття якогось покоління хоча б тільки в десятій частині передавались у спадок» [13, с. 33].

У 1920–1970-х рр. широкого поширення у наукових колах набули євгенічні теорії, але у зв'язку зі швидким розвитком генетики взагалі та геноміки зокрема, як стверджували українські генетики, євгеніка як самостійна наука поступово втратила свій сенс [2, с. 33]. У період від 1950-х до кінця 1970-х рр. у наукових колах були особливо гострими дискусії між прихильниками двох протилежних підходів (соціогенетизм проти біогенетизму або *nature versus nurture* = природа проти виховання) щодо ролі виховання та природних чинників у формуванні характеру та здібностей людини. Прихильники соціогенетизму були переконані в тому, що більшість здібностей і особистісних характеристик людини не є вродженими, а формуються під впливом оточення. У протилежність соціогенетизму, адепти біогенетизму були впевнені у вродженому характері більшості здібностей і рис людини [3]. Ці дискусії поступово пішли на спад у зв'язку з серйозним прогресом психогенетики й відпаданням у зв'язку з цим багатьох дискусійних припущень. У

1960–1980-х рр. з метою пояснити людську поведінку з погляду двох різних, але взаємодіючих процесів: генетичної еволюції та культурної еволюції, вчені розробляли теорію подвійної спадковості. Одне з центральних тверджень цієї теорії полягало в тому, що частково розвиток культури відбувається за аналогією з генетичною еволюцією у процесі дарвінівського відбору [14].

У сучасній науковій літературі існують теорії, автори яких стверджують, що генетичний матеріал фізично відтворюється, передається безпосередньо та пасивно успадковується потомством, а культурні риси, з іншого боку, передаються через активний процес реконструктивного фенотипічного сприйняття свідомості та вибіркового наслідування [4; 7; 15]. Вони наполягають, що якщо генетичне успадкування переважно вертикальне і нестратегічне для одержувача, то культурне успадкування часто відбувається через стратегічне соціальне навчання, включає безліч культурних моделей і може відбуватися у вертикальному, горизонтальному або косому напрямку поширення генетичних ліній [8; 11]. Вчені називають це коеволюційною теорією гена та культури (також відому як теорія подвійного успадкування або біокультурна еволюція), яка вивчає еволюційні явища, що виникають у результаті взаємодії генетичних та культурних систем передачі та спирається на соціобіологічно обґрунтовані теоретичні роботи її основних авторів [8; 10]. Тобто ідея цієї теорії зводиться до того, що генетичні варіації в основному випадкові, а культурні варіації можуть «направлятися» навмисними інноваціями, що робить їх швидшими і цілеспрямованими, тому культура є негенетичною системою адаптивного успадкування, яка принципово відрізняється від генетичного успадкування на структурному рівні. Отже, головне твердження теорії полягає в тому, що гени та культура постійно взаємодіють у циклі зворотного зв'язку, зміни в генах можуть призвести до змін у культурі, які потім можуть вплинути на генетичний відбір та навпаки [14, с. 325]. Звідси випливає, що люди переживають еволюційний перехід, оскільки культура замінює гени як основну систему успадкування людини, а культурні адаптації значною мірою займають провідні позиції.

Аналіз сучасної наукової літератури свідчить про те, що культурна еволюція на груповому рівні є більш адаптивною та швидкою, ніж генетична еволюція у людей. Науковці наполягають, що все більша частина людського життя опосередковується культурно розвиненими груповими практиками і технологіями, та все менша частина — генетичними ознаками. Вони стверджують, що ця тенденція продовжується і прискорюється, а культурні та генетичні зміни далекі від рівноваги, можливо, частково внаслідок людської діяльності, яка призводить до екологічної кризи. Вчені припускають, що в довгостроковій перспективі вплив культури на еволюцію людини зростатиме, доки гени не перетворяться на вторинні структури, які зберігатимуть виключно креслення біологічного дизайну людини, але в підсумку будуть керовані культурою.

Незважаючи на всі наведені вище теорії ми залишаємося на позиціях щодо домінування культурного генофонду над культурною спадковістю у формуванні та розвитку культури, а генно-культурна коеволюційна перспектива допомагає нам зрозуміти процес, у якому культура формується у першу чергу під впливом біологічних імперативів, а вже біологічні властивості одночасно змінюються генетичною еволюцією у відповідь на зміни в історії культури. При генно-обмеженій генно-культурній коеволюції специфічні генетичні фактори можуть обмежувати культурне спадкування у цілому. Наприклад, культурна варіативність може бути обмежена генетично обумовленими когнітивними та психологічними здібностями людини. Також гени можуть обмежувати еволюцію мови. Наприклад, ранні людські популяції, можливо, не могли вимовляти фрикативні звуки, такі як «в» і «ф», «с» і «з» тощо, через генетичні обмеження на конфігурацію прикусу та розташування язика. До того ж генотип людини може зазнавати зміни внаслідок розвитку сучасних біотехнологій, що в підсумку приводить до змін у повсякденному житті. Наприклад, гени із геномодифікованих продуктів, які отримуються із трансгенних організмів, потрапляють у клітини людини, викликаючи мутації, розвиток несприйнятливості хвороботворних бактерій до антибіотиків тощо, що загалом призводить до фізіологічних змін

у людини на генетичному рівні, а згодом до змін й у культурному житті. Отже, свідчень обмеженості культурного генофонду мало, а ті підтвердження, які знаходять вчені щодо свідчень, що у довгостроковій перспективі вплив генів на формування культури зменшується і більшість чинників у її формуванні походить саме від людини, не відповідає дійсності.

Запропоноване нами дослідження допоможе нам зрозуміти процес, в якому культура людини формується саме під впливом біологічних імперативів — культурного генофонду, а культурна спадковість є другою системою адаптивного успадкування у людей під час формування та розвитку культури. Безумовно навколишнє середовище безпосередньо впливає на культуру існування людини, як у повсякденному житті, так і з точки зору масових тенденцій у культурі суспільства, але займає в цьому дуже маленький відсоток, тому що генетична спадковість є основним чинником у формуванні людської особистості.

Культурна спадковість складається з соціально переданої інформації, включаючи матеріальну культуру і більшість аспектів духовної культури (вірування, закони, мова, виховання, знання, мистецтво, фольклор, технології, етика, естетика, комунікації, досвід, традиції, обряди, звичаї, навички), тому дуже впливає на те, як люди виживають і адаптуються у конкретному середовищі. У свою чергу змістовна основа культурного генофонду людини (термін «генофонд» введено радянським генетиком О. С. Серебровським (1892–1948) 1928 р.) включає такі елементи: фізіологія, антропометрія, патологічні процеси (хвороби, фізичні вади), психологічний тип, переваги особистості, інтелектуальний потенціал, таланти, здібності, задатки, ментальність (землеробська / миролюбива або кочова / войовнича). Тобто геном людини — сукупність усіх його генів, що вона успадковує від батьків, та які не тільки впливають на подальші ризики прояву генетичних захворювань і синдромів, реакцію на лікарські засоби тощо, а й визначають багато характеристик людини у формуванні її культури. Від народження різниця між людьми дуже велика, кожна з них має притаманні виключно їй індивідуальні від природи

риси, до яких з перших днів її життя і в подальшому докладається виховання батьків, вихователів, вчителів, викладачів, старших колег, керівництва тощо, а в дорослому віці вони самі повинні працювати над собою і докладати багато зусиль для свого культурного розвитку. До того ж, якщо б на еволюцію людини головним чином впливали норми культури суспільства, то з кожним поколінням рівень культури населення тільки покращувався б, але ми, навпаки, спостерігаємо зворотні тенденції. Ще одним прикладом нашої тези є долі дітей однієї родини, як малої соціальної групи. Народжені від одних батьків діти зазнавали принципів і рис одного соціокультурного простору, але кожен з них пройшов свій життєвий шлях, не схожий на братів і сестер, у кожного з них доля склалася по-різному. Це ще раз підтверджує гіпотезу, що формування культури людини відбувається через генетичний / біологічний детермінізм, оскільки гени перевищують практично будь-який фактор соціокультурного середовища, а не через аспекти культури, які можуть лише вроджені особливості організму робити латентними.

Незважаючи на потужний пласт наукової літератури з великою кількістю висловлених теорій, серед яких ми віддаємо перевагу домінуванню культурного генофонду над культурною спадковістю, у зазначеній проблематиці перед науковцями постає більше питань, ніж відповідей. Безумовно, культурний вплив на еволюцію людини триває, але зараз практично неможливо передбачити, як саме це відбувається та буде відбуватися. Які види генетичної адаптації ми побачимо внаслідок розвитку сучасних і майбутніх технологій? Чи будуть ці адаптації застосовуватися повсюдно або лише до певних категорій населення чи народів? Як людино-машинні інтерфейси, такі як роботизовані протези або нейронні імплантати, вплинуть на генофонд людини? А які ще питання, ми навіть не можемо собі уявити, будуть ставити перед людством? Більше немає сенсу думати щодо другорядності генетики відносно культури або про них, як два окремі, не взаємодіючі між собою явища. Питання більше постає в тому, щоб визначити, як вони співіснують та впливають одне на одного, що є великим і складним завданням для науковців.

Ентузіасти, які вірять у можливість переродження людства в результаті корінних соціокультурних реформ, які мріють про створення людини нової генерації за допомогою нових систем соціального і культурного виховання, безсумнівно помиляються. Поряд із всемогутнім впливом на людину соціокультурних умов життя головне значення має *біологічний фактор* — *культурний генофонд*. Культура людини зріє в повільному органічному процесі, в першу чергу вона набуває біологічного фундаменту та закріплюється за допомогою спадкової передачі в певному соціокультурному середовищі. Виходячи з досягнень науковців за останні понад сто років, питання щодо порівняльного впливу на культурне життя культурної спадщини та культурного генофонду з дивовижною та приємною однаковістю вирішується на користь біології. Панівною думкою є та, згідно з якою людина дійсно має потужний біологічний фонд, що передається від покоління до покоління у вигляді безперервної спадкової біологічної маси із незначними змінами зовні, але не піддається значним трансформуючим впливам соціокультурного середовища. Отже, це означає ліквідацію оптимістичної віри у безперервний прогрес людини під впливом тільки суспільних норм та пріоритетів, тобто не культурна спадковість, а саме біологічне коріння — сукупність генів окремої популяції, групи популяцій чи виду, визначають природу і сутність культури кожної окремої людини, окремих груп чи суспільства. Генетичний фонд має головніший адаптивний потенціал, ніж культурне спадкування, і, безумовно, є рушійною силою у формуванні культури людини та культурного простору суспільства.

1. Гальтон Ф. Наследственность таланта, ее законы и последствия. С.-Петербург: Издание редакции журнала «Знание», 1875. 319 с.
2. Гершензон С. М., Бужиевская Т. И. Евгеника: 100 лет спустя. Человек. 1996. № 1. С. 54–61.
3. Стивен Пинкер. Чистый лист. Природа человека. Кто и почему отказывается признавать ее сегодня = Steven Pinker. The Blank Slate: The Modern Denial of Human Nature. М.: Альпина Нон-фикшн, 2018. 608 р.
4. Adamic L. A., Lento T. M., Adar E. Ng. Information evolution in social networks. In Proc. Ninth ACM Int. Conf. on Web Search and Data Mining–WSDM. 2016. V. 16. Pp. 473–482.

5. Bateson W. Mendel's principles of heredity. Cambridge: at the University Press, 1902. 212 p.
6. Bateson W. Mendel's principles of heredity. Cambridge: at the University Press; New York: G. P. Putnam's Sons, 1909. 396 p.
7. Boyd R. A Different Kind of Animal: How Culture Transformed Our Species. Princeton, NJ: Princeton University Press. 2017. 248 p.
8. Cavalli-Sforza L. L., Feldman M. Cultural Transmission and Evolution: A Quantitative Approach. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1981. 388 p.
9. Johannsen W. Elemente der exakten Erblchkeitslehre. Jena: G. Fischer, 1909. VI, 516 p.
10. Lumsden C. J., Wilson E. O. Genes, Mind, and Culture: The Coevolutionary Process. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1981. p. XII, 428 p.
11. Mesoudi A. Cultural evolution: how Darwinian theory can explain human culture and synthesize the social sciences. Chicago, IL: University of Chicago Press, 2011. 280 p.
12. Pearson K. Nature and Nurture, The Problem of the Future. London: Published by Dulau and CO, LTD, 1910. 31 p.
13. Plate L. Vererbungslehre mit besonderer Berücksichtigung des Menschen, für Studierende, Ärzte und Züchter. Leipzig: W. Engelmann, 1913. XII, 519 p.
14. Richerson P. J., Boyd R. Not By Genes Alone: How Culture Transformed Human Evolution. Chicago: University of Chicago Press. 2005. 342 p.
15. Scally A. The mutation rate in human evolution and demographic inference. *Curr. Opin Genet. Dev.* 2016. V. 41. Pp. 36–43.

Семко Я. С.

Розвиток медичної антропології у Франції

У Франції медична антропологія виникла у 1980-ті рр. на перетині дослідницьких інтересів фахівців у галузі медицини, релігійної антропології та біологічної антропології. Її становлення пов'язано з впливом англomовної наукової традиції, ставлення до якої у французькому науковому співтоваристві тривалий час залишалося суперечливим. В цей період її історія була пов'язана з розвитком щонайменше трьох наукових традицій, за якими закріпилися різні найменування: «медична антропологія», «антропологія хвороби» та «етномедицина» [1, с. 51].

Термін «медична антропологія» прийшов у Францію з англomовних країн, бо в самій Франції під «медичною антропологією» зазви-

чай розуміють прикладну медичну дисципліну, де антропологічне знання використовується з метою збагачення власне медицини. За змістом вона досить тісно пов'язана з епідеміологією і покликана пояснювати деякі біомедичні факти з допомогою соціокультурних чинників. Навпаки, «антропологія хвороби», яка сформувалася як невід'ємна частина соціальної антропології, по суті близька саме тому, що у Північній Америці називають «медичною антропологією». У деяких випадках доповненням до «антропології хвороби» є «антропологія здоров'я», яка на першому етапі фокусувалася на аналізі діяльності органів охорони здоров'я в країнах так званого «Третього світу». Але вже скоро область її інтересів розширилася та тісно переплелася з проблематикою «антропології хвороби». Наслідком цього став той факт, що деякий час французькі дослідники були схильні говорити про доцільність розвитку «антропології здоров'я та хвороби» як єдиної галузі знання. Що стосується «етномедицини», то у Франції ця традиція виявилася спрямованою на вивчення повсякденного знання про хворобу та способи її лікування, роблячи особливий акцент на дослідженнях народної фармакопеї, траволікуванні тощо. Таким чином, із трьох наявних начал саме «антропологія хвороби» виступає для нас найбільш значущою областю знання, яка за своїм визначенням предмета близька до того, що в англійських країнах називають «медичною антропологією» [1, с. 53].

Становлення медичної антропології у Франції тісно пов'язане з діяльністю принаймні трьох наукових шкіл, що сформувалися навколо таких фігур, як Марк Оже, Андраш Земплені та Жан Бенуа.

Марк Оже, культовий французький антрополог, тривалий час пропрацював у Західній Африці, після чого обіймав посаду директора у Школі передових досліджень у соціальних науках у Парижі. Він одним із перших запропонував вважати «антропологію хвороби» невід'ємною частиною соціальної антропології, а сам феномен хвороби — важливою соціальною конструкцією. Він поставив цілу серію цінних питань про відносини між «біологічним порядком» та «порядком соціальним», і багато його робіт було перекладено англійською мовою [3, р. 457–458].

Уродженець Угорщини Андраш Земплені, почесний науковий директор Національного центру наукових досліджень, професор університету Париж-10, відомий як фахівець із Західної Африки, де у 1960-ті рр. досліджував жіночу одержимість, ворожіння та ініціацію. Працюючи в Дакарі, він займався порівнянням антропологічних даних та клінічних спостережень. Будучи учнем Роже Бастіда в Сорбонні, він захопився психопатологією та встановив зв'язок між релігійною антропологією та етнопсихіатрією [3, р. 459].

Жан Бенуа, професор університетів Марселя та Монреалю, відомий своїми польовими дослідженнями у Карибському регіоні, а також вивченням медичного плюралізму. Як автор двотомної антології з медичної антропології він зробив багато для просування медичної антропології в університетському середовищі [3, р. 461].

Подібно до своїх закордонних колег французькі медичні антропологи почали з вивчення феноменів здоров'я та хвороби стосовно так званих «екзотичних товариств». Згодом ці дослідження було перенесено «додому», породивши спекотні суперечки у тому, якою має бути «домашня антропологія». У міру швидкого перетворення Франції на мультикультурне суспільство значимість антропологічних досліджень у своїй країні стала широко зрозумілою як для наукової спільноти, так і за її межами.

Однією з неминучих тем для французьких антропологів початку 1990-х рр. стала тема СНІДу. З урахуванням високого рівня фінансування такого роду досліджень у цю сферу було залучено велику кількість фахівців. Були широко розгорнуті польові дослідження у країнах Західної Африки, і навіть у Європі. У центр уваги вийшли питання про соціальне сприйняття СНІДу як заразної хвороби, про дискримінацію інфікованих людей, про ризики, пов'язані із зараженням, про фізичні та моральні страждання пацієнтів тощо. Оскільки зростаюча епідемія СНІДу виявила безсилля сучасної біомедицини перед викликом грізної хвороби, то на порядок денний антропологів вийшли питання про медичний плюралізм і взаємини традиційних лікарів з науковою медициною перед цією загрозою. Важливе місце отримали теми про сексуальність, хиткість сімейних засад та

вразливість жінок у контексті поширення СНІДу, а також про зв'язок між зростаючим числом інфікованих в Африці та неприкритими формами соціального насильства, несправедливості та відповідальності державних властей, внаслідок чого СНІД стало необхідним трактувати не тільки як захворювання, а й як наслідок нестабільності життєвих засад. У Франції прикладні дослідження тривалий час викликали недовіру з боку інтелектуалів та університетських учених. Дискусії про СНІД сприяли стиранню кордонів між «академічним» та «політичним», особливо після того, як Бенуа з колегами закликав до того, щоб зробити з антропології «ангажоване знання», що застосовується у боротьбі зі СНІДом [2, с. 212–214].

Численні дослідження антропологів щодо СНІДу показали, що як в Африці, так і на Заході існує ціла прірва між соціальним сприйняттям хвороби та дією людей по відношенню до неї. Усвідомлюючи ризик зараження, багато людей значно вище для себе ставлять цінність збереження зв'язків зі своїми статевими партнерами, а солідарність і довіру ставлять вище за необхідність запобігання інфікування.

Серед інших тем, які розвиваються французькими антропологами, можна назвати тему використання ліків. Те, як використовуються ліки в різних культурах, дозволяє антропологам отримати нові знання про природу індивідів та суспільства, так само як і розуміння того, як вони виробляються та поширюються. Серед французьких антропологів традиційним інтересом користується питання про сенс: про те, який сенс люди приписують хворобі та який сенс приписують поведінці людини оточуючі. Важливим також залишається питання про те, якими соціальними маршрутами рухаються ті, хто потребує допомоги та піклування про здоров'я [2, с. 218].

З кінця 1980-х років на розвиток медичної антропології у Франції стали активно впливати ідеї північноамериканських авторів. Особливий інтерес у французьких дослідників викликала «критична модель», яка виявилася близька до поглядів тих, хто намагався на власному ґрунті розвивати критичний дискурс у дусі Мішеля Фуко [4, р. 117–121].

Відштовхуючись від запропонованої Ненсі Шейпер-Хьюз та Маргарет Лок типології тіл (індивідуального, соціального та полі-

тичного), Дідьє Фассен з кінця 1990-х років став стверджувати, що всяке тіло, як індивідуальне, так і соціальне, є водночас політичним тілом [7]. На цій основі він спробував розвинути свою «політичну антропологію тіла» та пов'язану з нею теорію «політичного простору здоров'я». Для Фассена, який з 2009 року працює в Школі соціальних наук Інституту передових досліджень у Нью-Джерсі, США, і має великий досвід польової роботи в Сенегалі, Екваторі, Південній Африці та Франції, «здоров'я — це лакмусовий папірець політичного» [7, р. 267–268]. У своїх роботах Фассен висунув положення про існування різних «політичних культур охорони здоров'я» та пов'язаних з ними «культурних політик охорони здоров'я» [7, р. 279]. Він дійшов висновку, що будь-яка риторика, що покладає вину за розтрату здоров'я на індивіда чи культуру, насправді служить тому, щоб зняти відповідальність з політичних інститутів, які здатні забезпечувати прийняття важливих рішень у цій галузі.

Посилення «критичної парадигми» у французькій медичній антропології призвело до початку 2000-х років до відчуття того, що термін «культура» майже втратив своє пізнавальне значення для антропології. Сільві Файнзанг, науковий директор Національного інституту здоров'я та медичних досліджень та співробітник Центру досліджень медицини, науки, здоров'я та суспільства запитала, як очистити сучасні антропологічні концепції культури від «культуралізму», і це дало їй привід стверджувати, що межі між «культурним» та «політичним» є прозорими [6, р. 92–93].

Водночас вплив «критичної моделі» не скасовує інших підходів до вивчення програм охорони громадського здоров'я. Так, Яннік Жафре, науковий директор Національного центру наукових досліджень, прагматично аналізує внесок антропології в реалізацію програм боротьби з малярією в Західній Африці [8], а Жан-П'єр Олів'є де Сардан з того ж Центру розвиває антропологічний підхід стосовно оцінки сучасних процесів розвитку в тому ж регіоні, акцентуючи увагу на ролі закладів охорони здоров'я [9].

На початку XXI ст. французька медична антропологія набула багато спільного у плані проблематики і використовуваних методів з

антропологічними традиціями інших країн. Відбувається все більша інтернаціоналізація теоретичних поглядів та практикованих форм досліджень. Французькі антрополози, незважаючи на багаторічну схильність до того, щоб залишатися в ареалі франкофонної наукової культури, все ширше публікуються в англomовних країнах та беруть участь у міжнародних мережах обміну науковою кореспонденцією.

1. Михель Д. В. Медицинская антропология: история развития дисциплины. Саратов: Изд-во «Техно-Декор», 2010. 84 с.
2. Михель Д. В. Медицинская антропология: исследуя опыт болезни и системы врачевания: монография. Саратов: Саратов. гос. техн. ун-т, 2015. 320 с.
3. Dressler W. Medical Anthropology: Toward a Third Moment in Social Science? *Medical Anthropology Quarterly*. 2001. Vol. 15 (4). P. 455–465.
4. Fainzang S. Lying, Secrecy and Power within the Doctor-Patient Relationship. *Anthropology & Medicine*. 2002. Vol. 9 (2). Special issue: «Towards a Medical Anthropology of Lying». P. 117–133.
5. Fainzang S. Religious-Cultural Attitudes to Prescriptions, Medicines and Doctors in France. *Culture, Medicine and Psychiatry*. 2005. Vol. 29 (4). P. 457–476.
6. Fainzang S. Medical Anthropology in France: A Healthy Discipline. *Medical Anthropology: Regional Perspectives and Shared Concerns*. Malden, Ma: Blackwell Publishing, 2007. P. 89–102.
7. Fassen D. *When Bodies Remember: Experiences and Politics of AIDS in South Africa*. Berkeley: University of California Press, 2007. 390 p.
8. Jaffré Y. Contributions of Social Anthropology to Malaria Control. *Encyclopedia of Infectious Diseases: Modern Methodologies*. New York: Wiley, 2008. P. 591–602.
9. Olivier de Sardan J.-P. Illness Entities in West Africa. *Anthropology and Medicine*. 1998. Vol. 5 (2). P. 193–217.

Битка В. В.

Наукова комунікація в сучасному суспільстві: стан та якість

З розвитком суспільства в історичному процесі еволюціонувала якість та кількість знань: від міфологічного пізнання світу до аналітичного підтвердження або спростування фактів на емпіричних та теоретичних рівнях. Сьогодні варто усвідомити, яке місце займає наука у функціонуванні суспільства в цілому та українського зокрема; а також, як сприймається вона масами. Дослідження орієнтоване на висвітлення сучасних тенденцій комунікації з науковими галузями не елітарних наукових кіл, а масою в прямому сенсі.

Загалом наука в сучасному розвиненому суспільстві виступає квінтесенцією соціальної культури. Наукові знання поєднані з усією наукою в загальному сенсі, що детермінує її розвиток соціокультурним контекстом. Тому, осмислюючи зміни та характерні новоутворення, що спостерігаються в структурі наукового знання на шляху масовізації, ми одночасно діагностуємо метаморфози всієї наукової галузі та всієї сучасної культури, що впливає й на суспільство загалом [1, с. 84]. Тобто, наука у своєму розвитку залежить від соціуму, а соціум у своєму розвитку залежить від науки.

Щоб наука дійсно була основною ідеєю в масовій культурі, необхідне надання інформації до тієї самої маси, що і називається науковою комунікацією [3, с. 63]. Формування моделі наукової комунікації — складний та довготривалий процес, ми згадаємо основні варіанти такої взаємодії в суспільстві. Головним чином і найпершим — це навчальні заклади, які надають соціуму можливість вивчати наукові ідеї та застосовувати їх на практиці. Якість цих знань в реальному вигляді не відповідає сучасному стану наукових здобутків. І це породжує деякі конфлікти суспільства з наукою у вигляді фейків, наукових міфів тощо; та в цілому недовіри до неї. Іншим варіантом такої взаємодії є популяризація науки через мас-медіа, що залежить в більшості від самих медіа, ніж від споживача цієї інформації. Складно сказати однозначно, який продукт ми отримуємо після такої комунікації і чи позитивно вона впливає на наукову свідомість суспільства. Такі тенденції, звісно ж, створюють певний прогрес в сприйнятті суспільством науки, але в цілому не на тому рівні, який необхідний для продуктивного функціонування соціуму.

Проблема таких наслідків наукової комунікації в тому, що більшість людей як суспільних одиниць не отримують достатню кількість інструментів для аналізу отриманих даних, вони отримують факти вже у готовому, проаналізованому вигляді. З іншого боку це породжує різноманітні загрози для розвитку суспільства загалом [4]. Наука в сьогоденні породжує парадигми, якими в більшості й керується суспільство, вона надає певний вектор розвитку. Але її неправильне тлумачення та хибний аналіз призводять до призупинення та обрання неправильного векторів дій машини соціуму, що й призводить до кризи.

Якщо ми досліджуємо український сегмент наукової комунікації, то здебільшого можемо говорити про таку взаємодію у закладах освіти на різних рівнях навчання, найчастіше у ЗВО; та у меншому відсотку в інтернет-порталах. Інтернет сьогодні виступає інститутом, який висвітлює актуальні наукові тенденції та розкриває науку в цілому. Він є доступним для маси та його контент, як правило, спрямований на отримання інформації у спрощеному та яскравому вигляді. Однак, і тут є свої проблеми у вигляді великої кількості фейків та дезінформації. Є й свої позитивні моменти, інтернет вчить суспільство перевіряти інформацію та надає йому ці інструменти. Найпопулярнішими на сьогодні в українському сегменті є науково-популярні сайти «Екологія життя», «Моя наука», «Science Ukraine» та інші [1]. Крім того в українського суспільства є доступ до наукових публікацій усіх країн світу.

Отже, наукова комунікація — це шлях для розвитку мислення організму суспільства. Сьогоднішній стан здебільшого перебуває на недостатньому рівні, адже продуктом такої комунікації все ще залишається факт, а не процес, готовий результат, а не інструменти для власного дослідження. Найчастіше, намагання популяризації та спрощення наукових знань для загалу призводить до неправильного трактування та неправильного розуміння. Загалом галузь наукової комунікації розвивається, хоча вона відстає від самої науки на декілька років і не може називатися актуальною, однак вона необхідна навіть у такому вигляді для формування наукової свідомості суспільства, зокрема й українського.

1. Дедушкіна А. В. Популяризація науки в сучасному українському інтернет-просторі. *Обрії друкарства*. 2015. № 1. С. 39–47.
2. Миронов В. В. Коммуникационное пространство как фактор трансформации современной культуры и философии. *Вопросы философии*. 2006. № 2. С. 37.
3. Наука и общество: Современные зарубежные исследования: Сб. обзоров и рефератов. Отв. ред. Гребенщикова Е. Г. Москва : ИНИОН РАН, 2018. 228 с.
4. Небольсина Е. В. Актуальные тенденции восприятия научных и экспертных знаний в обществе. *Социологическая наука и социальная практика*. 2018. Том. 6. № 4. С. 41–50.
5. Савин М. В. Массовизация науки в контексте современности: социокультурный аспект: диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук: 09.00.13. Нижний Новгород, 2015. 171 с.

Методика викладання «Історії України та історії української культури» під час карантинних обмежень в дистанційному режимі (2019–2021 рр.)

Приєднання українських вишив до світових освітніх процесів та тенденцій поступово змінює як освітній процес, так і методику викладання навчальних дисциплін в бік більшої самостійної роботи здобувачів вищої освіти, а також переходу до лекційних занять із застосуванням електронних засобів та сумісної роботи викладачів і студентів в системі активного діалогу під час розгляду проблемних питань історичного процесу та різних його трактувань [1].

Якщо раніше, проводячи лекції в аудиторії, викладачі були часто обмежені наявними електронними ресурсами та якістю обладнання для презентацій, то вихід до електронних програм спілкування гугл, зум та скайп дозволив проводити лекції із застосуванням всього електронного контенту з історії України та української культури, що є у безкоштовному доступі.

Фактично, карантинні обмеження та дистанційний режим знов повернули викладачів та студентів до формули середньовічних університетів — «ми навчаємо навчатися». Тобто від самостійної праці студента залежить більш, ніж раніше, і тому підходи до самостійної роботи повинні були змінитися [2]. Так від простих завдань та тестування поступово довелось перейти до застосування таких форм, як самостійні наукові історичні дослідження з проблем історії України та української культури, а також до проблем, які б були цікаві сучасній студентській молоді.

Кафедра історії та етнографії України ще з 1996 року застосовувала в навчальному процесі предметні реферати, зараз — реферативні роботи з застосуванням методики захисту наукової роботи з опонентами та елементами публічного наукового процесу. Під час дистанційної роботи найбільш популярними для студентів стали теми: історії рідного краю, дослідження власного родоvodu, анкети родичів — учасників другої світової війни. Останнім було охоплено кілька факультетів-інститутів, що продовжило процес повернення

історичної пам'яті, розпочатий Національним інститутом. Таким чином можна зауважити, що дистанційна освіта вже є одним з засобів викладання історії України та української культури.

Співробітниками кафедри під час навчального процесу також використовувались такі методи, як віртуальні музеї України, після таких екскурсій створювались власні есе щодо експозицій музеїв, а також надання власних характеристик певним історичним явищам та експонатам музеїв як історичної, так і культурної спадщини.

Найвищим рівнем для студентів стала участь в чергових наукових конференціях студентів та молодих дослідників ОНПУ, де вони могли захистити власні дослідження, а кращі з них під керівництвом викладачів створювали наукові публікації в збірнику кафедри «Інтелігенція і влада» та інших наукових збірниках [3].

Таким чином можна зробити певні висновки щодо подальших змін в викладанні історичних дисциплін.

По-перше, основними проблемами під час дистанційної освіти залишається невисока якість технічних засобів та обладнання вишив, а також швидкість інтернет-з'єднань, що часто обмежувало наукові дискусії під час лекцій та практичних занять.

По-друге, кількість практичних занять значно менша за програмами викладання, ніж це потрібно, що фактично позначається на навчальному процесі в негативний бік, і викладачам доводиться збільшувати кількість консультацій та спілкувань зі студентами в кілька разів від норми навчальних планів, тобто дистанційна освіта збільшує навантаження на викладача.

По-третє, під час дистанційного навчання застосовуються методи стенфордської системи викладання, а саме активного діалогу зі студентами з використанням електронних ресурсів українського інституту національної пам'яті, державних архівів України, музеїв та інше.

Таким чином, можна зауважити, що дистанційне навчання в сучасних умовах ґрунтується, як на більш високому навантаженні на викладачах та студентах, однак в свою чергу дозволяє частіше застосовувати інформаційні джерела, чого часто не можна зробити через кризовий стан з матеріально технічним наповненням багатьох вищих навчальних закладів новітньою технікою для викладання.

1. Нові тенденції і прогнози розвитку освітніх технологій у світі на наступні п'ять років. [Електронний ресурс] // aphd.ua / Блог Дмитра Лозовицького. 16 серпня 2021. URL: <http://aphd.ua/novi-tendentsi-i-prohnozy-rozvytku-osvitnikh-tekhnologii-u-sviti-na-nastupni-piat-rokiv/>
2. Примаченко І. Корисні методи Стенфорду. [Електронний ресурс] // Освіта.UA. 17 лютого. URL: <https://osvita.ua/blogs/64493/>
3. Див.: Березоручька О. В. Мельник О. В. Українська діаспора: минуле і сьогодення // Інтелігенція і влада. Серія: Історія. Вип. 41. Одеса: Екологія, 2019. С. 19-28.; Мельник О., Проноза Р. Історико-філософський аспект проблеми: права людини. Людина має право: соціально-гуманітарний дискурс у контексті реформаційних процесів в Україні: матеріали круглого столу (м. Одеса, 18 лист. 2021 р.). Одес. держ. ун-т внутр. справ. Одеса, 2021. С. 70-73.

Стратегії пошуку щастя та правильного життя в кризових умовах сучасної реальності

Світ сьогодення пронизаний різноманітними стресовими явищами, факторами, подіями, інформаційними повідомленнями, які струшують людську свідомість як на глобальному, локально-національному, так і особистісному рівні. Нагальними та актуальними постають питання реалізації в суспільному житті не просто чергової низки мотиваційно-поверхневих соціальних практик (чого сьогодні вдосталь в інформаційному просторі), які дають людині ситуативну втіху та як правило ілюзорну надію, дійсно животрепетною сьогодні постає проблема пошуку та адаптації до умов сучасного «гаджета-лізованого» суспільства з його «кліповим мисленням» та споживчими цінностями саме філософської загальноприйнятої світоглядної концепції, яка була би в змозі надавати людям вірні життєві орієнтири, допомагати у подоланні екзистенційних тривожних проявів та вказувати на вірний життєвий шлях, критерієм визначення якого, на нашу думку, є щастя, внутрішня гармонія та душевний спокій.

«Так, людина смертна, але це було б ще півбіди. Погано те, що вона іноді раптово смертна, ось у чому фокус» [1, с. 343]. Це відомий вислів, в якому у вкрай похмурих тонах видатний літературний класик розкриває важливий внутрішній психоемоційний фактор, який постійно тисне на людську свідомість, провокуючи спонтанну, усвідомлену та неусвідомлену тривогу та страх. Як підмічає Р. Мей, «тривога — з філософського погляду — з'являється тоді, коли людини усвідомлює, що буття існує на тлі непереборної можливості небуття» [3, с. 22]. Але чи завжди людина відчуває відчай перед усвідомленим сприйняттям невідворотності кінцевої зупинки власного життя? Релігійні інституції надають людині втіху та надію на безсмертя та спасіння душі. Дійсно, релігія відіграє важливу регулятивну функцію по відношенню до внутрішнього стану індивідуума. Тільки в цьому контексті виникає закономірне питання, чому з рес-

таврацією та розповсюдженням релігійного життя, наприклад, в нашому пострадянському суспільстві, тільки поширюються соціальні феномени агресії, депресії, тривоги, роздратування, відчаю тощо. Це парадоксальне питання і воно залишається відкритим.

Загальний аналіз відкритої полеміки по різноманітним питанням у віртуальній мережі підтверджує констатацію суцільного негативно-скептичного стану психологічного самовідчуття у більшості акторів спілкування та розкриває ознаки світоглядної кризи в глобальному соціальному масштабі. Самотність пронизує цей простір. Вона є сучасним знаком безглуздості людського існування і як Дамоклів меч зависає над людською суб'єктивністю. В тій чи іншій мірі трепет перед самотністю — ірраціональне переживання смерті. Інстинкт метелика — констатація даної реальності. Устремління в напрямку ілюзорного світла масових екранних симуляцій до більшості таких же самотніх людей. Відчуження. Пошук та неможливість знайти близьку особу, котра якимось чином змогла би зберегти бодай рештки власної ідентичності. Стара система колективістських уявлень про загальне щастя для всіх канула в Літу, нова система тільки формується, постійно перебуваючи в стані пошуку і стихійної трансформації.

Самотність, страх перед кінцевістю буття, тривожність, депресія, втрата справжнього життя і інші фактори, які можна би було узагальнити словами екзистенційна криза та боротьба за власне Я — це та сукупність перешкод, яка стоїть на заваді здобуття людиною щастя та самореалізації. Рекреаційний простір масової культури тільки знімає та вуалює симптоми суспільної моральної втоми та він не в змозі використати глибинні причини цього явища. Тому дійсно актуальними на порядку денному залишаються пошуки й впровадження в соціальне буття нових інформаційних, світоорієнтованих імпульсів, які змогли би зняти екзистенційне напруження та надати терапевтично-світоглядну допомогу в широкому соціальному обхваті. Можливо, ця ідея виглядає утопічною, але треба зазначити, що в певний визначальний «осьовий» період цивілізаційної історії (К. Ясперс) людство вже мало досвід зустрічі з концептуальними пізнавальними та рег-

ламентуючими знаннями, які надавали широкий культуроформуєчий світоглядно-трансформаційний вплив на глобальне суспільство задовго до глобалізації та інтернету. Щодо сьогоденного часу, то виходячи з того, що однією з головних причин соціальної тривожності та життєвої дезорієнтації є невірна система життєвих поглядів, саме зараз настає час пошуку, а точніше, пригадування попереднього філософського досвіду і, з урахуванням апробованих наукових відкриттів, впровадження певних метафізичних життеорієнтуючих елементів в сьогочасний соціокультурний простір. Робити це треба вже сьогодні й на рівні реальної інформаційної та фінансової підтримки з боку прогресивних та впливових структур та інституцій.

«Життя — це страждання», а «причина страждань — бажання»: не треба мати філософську освіту, щоб зрозуміти, що ця концепція в умовах нинішніх, детермінуючих суспільний розвиток споживчих відносин, являє собою інший (позитивний, піднесений) підхід не тільки до особистісних зацікавлень у нескінченному придбанні (одна з причин сьогоденного нещастя — безупинне роздратування від неможливості придбання), а й інший погляд на промислово-технологічний розвиток, що неймовірно тисне на біосферу, перебуваючи у служінні стратегії споживчого зростання. Це тільки одна з великої кількості вивіренних часом високих ідей, що могли би надихнути на новий погляд на життя в напрямках спокою, розвиненої самосвідомості та щастя. Зрозуміло, що рамки тез не дозволять широко висвітлювати ідеї та концепти попереднього філософського досвіду, який вкрай необхідно пригадувати сьогодні. Тому залишається ще раз підкреслити, що сучасний інформаційний простір частіше являє собою деструктивну какофонію та вульгарний маніпулятивно-симулятивний шум, що потребує конструктивно-відтворюючого аксіологічного «щеплення».

В завершенні треба сказати, що, на наш особистий смак, поширення к прикладу в суспільстві ідей саме античної філософії якісно сприяло би формуванню нової ментальності та соціальної поведінки в напрямках реалізації людиною її позитивних потенціалів щасливого та врівноваженого життя. Для прикладу візьмемо філософію

стоїцизму, яка розквітала в умовах занепаду античного полісу і мала головні цілі — особистісне щастя, запобігання страху, правильне та розумне життя тощо. Профетичні мотиви проглядаються в погляді Епіктета на те, що «хто живе розумно, той вільний», а також назрілими є його слова по те, що «коли людина бажає того, що їй не дано, і відвертається від того, чого вона уникнути не може, то в неї бажання не в порядку, вона хвора на розлади бажань... люди вагаються, турбуються і хвилюються лише тоді, коли вони зайняті зовнішніми справами, від них незалежними... людина, котра зайнята тим, що від неї самої залежить, яка присвячує своє життя роботі самовдосконалення, не стане так турбувати себе» [4, с. 134].

Нехай ця фінальна теза й цитата великого класика стоїчної мудрості виглядає як анонс подальших досліджень метафізичної традиції задля адаптації її змістовних відкриттів в нашій, просякнутій кризовими викликами, реальності.

1. Булгаков М. Избранные произведения в двух томах. Том второй. Киев: Издательство художественной литературы «Дніпро», 1989. 749 с.
2. Кьеркегор С. Страх и трепет [пер. с дат. Н. Исаевой, С. Исаева]. Москва : Культурная революция, 2010. 488 с.
3. Мэй Р. Смысл тревоги; [пер. с англ. М. Завалова, А. Сибуриной]. Москва : Независимая фирма «Класс», 2001. 384 с.
4. Стоицизм / Луций Анней Сенека, Эпиктет, Марк Аврелий. Киев: ИС «Адронум», 2021. 280 с.

Окорокова В. В.

Віртуалізація реальності в сфері кінопростору

Поглиблення нинішнього суспільства в середовище інтернет-простору, комп'ютерних ігор, віртуальних спільнот створює гносеологічні основи підміни соціальної дійсності реальністю віртуальною, кіберпростором, в якому людина проводить значну частину свого часу. В цьому випадку кіно є прекрасним середовищем для втілення образів віртуальної реальності, їх презентацію. Кіно творить свою реальність (кінопростір) за допомогою повсякденних

образів (навіть у випадках, коли фільм переносить нас в простір комп'ютерних симуляцій, світ майбутнього або реанімує картини минулого, або закони семантики змушують конструювати нове із знайомого). Ефект присутності, сучасні технології об'ємного звуку і т. п. спрощують процес встановлення релевантності, іншими словами, кінопростір в сучасних умовах віртуалізації суспільства виконує одну із функцій віртуальної реальності — заміщення (підміна) дійсності певним образом.

Відомо, що першим фільмом про віртуальну реальність із застосуванням технологій комп'ютерної графіки став фільм «Трон» (1982 р.) режисера С. Лісбергера. Саме цей фільм став родоначальником серії популярних комп'ютерних аркадних ігор, а в Діснейленді з'явився «Супершвидкісний тунель» (за мотивами троянівських гонок на світових мотоциклах). Простір віртуальної реальності тут представлено як величезний корабель, який рухається до центру міста, яке світиться, по якому переміщаються, пішки або бігом, людиноподібні програми. Згідно з сюжетом картини, герої знаходяться далеко від внутрішніх конфліктів і філософських дилем, намагаючись звільнитися від влади антропоморфного Штучного Інтелекту [2, с. 237].

Особливо ефектно ця гіпотеза була показана в картині «Матриця» (1999 р.). Трилогія фільмів «Матриця» (1999–2003 рр.) стала своєрідним художнім і філософським підсумком на шляху осмислення і екранізації образу віртуальної реальності в популярній культурі. Головне філософське підґрунтя картини — це протистояння штучного і природного світів, де перший вийшов з-під контролю, знайшовши розумність, і підпорядкував собі все живе, в тому числі людину, помістивши її в матрицю — програму тотальної симуляції реальності. Крім відсилань до філософії техніки, фільм використовує ідеологеми філософії нового часу, постмодернізму, а також східної філософії і християнства; очевидний вплив цілого пласта фантастичної літератури, включаючи кіберпанк [3, с. 11]. «Матриця» демонструє як неприємні сторони дійсності, так і привабливість фальшивості [1, с. 380].

Необхідно відзначити, що сюжет подібних фільмів зображує віртуальну реальність як своєрідний світ, причому багаторівневий, де один світ — це обмежена комп'ютерна модель іншого, неіснуючого світу, що знаходиться всередині світу першого порядку, який, в свою чергу, знаходиться всередині ще більш глобального світу. В такому світі віртуально відтворюються як міста минулого, так і моделюються міста майбутнього, причому місце людини в цьому світі може бути потіснено технологіями, киборгами і т. п. Цією кінострічкою підведений певний підсумок апокаліптичним ідеям захоплення світу ожившими комп'ютерами, почалося використання інших образів віртуальної реальності, які були нав'язані вже не фантастичною і філософською літературою, а реальним станом справ у сфері розвитку технологій віртуальної реальності [2, с. 239].

Технології допомагають герою, нерідко людині з обмеженими можливостями («Мантис», «Аватар») або маргіналу («Матриця», «Початок»), подолати ущербність, повірити в себе і в своє призначення. Поява віртуальної реальності сприяла створенню сюжетів, в яких головний герой занурюється у віртуальний світ, розкриваються можливі варіації самого процесу віртуалізації.

Разом з широким розповсюдженням інтернету отримало популярність уявлення про віртуальну реальність як про сферу розваги, де люди проводять час, спілкуючись один з одним або граючи у відеоігри по мережі. Ці уявлення, набираючи все більшої популярності, йшли врозріз з песимістичними прогнозами різноманітних фільмів та книг про трагічне завершення ери комп'ютерних технологій.

Відтак, «занурення» в кіно має важливу властивість, тому що сприяє, як і у випадку з віртуальною реальністю, переходу глядача в світ кіно, відчуттю себе на місці героя, тим самим наближаючи і освоюючи області фізичного, соціального та інших просторів, недосяжних в його актуальній повсякденності. Тим паче якщо врахувати той факт, що в наш час особливої популярності набула технологія тривимірного зображення екрану. Тому, безперечно, кіно є формою віртуального моделювання, що пояснюється його продукуванням комп'ютерними технологіями.

1. Кутень А. А. Матрица как синтез социальных и этических идей современного общества. Гомель: ГГТУ им. П. О. Сухого, 2012. С. 380–383.
2. Огорокова В. В. Образ нової соціальної реальності Постмодерну та форми його моделювання: Монографія. Одеса: ВМВ, 2018. 288 с.
3. Самухин А. Х. Знаковые образы виртуальной реальности в популярной культуре. Обсерватория культуры. 2015. № 6. 2015. С. 8–13.

Ніколаєва І. Б.

Екзистенційне забарвлення української прози

Однією з проблем дослідження вітчизняної філософської думки є дослідження теоретико-методологічних засад становлення українського екзистенціалізму. Українська екзистенційно-філософська думка, репрезентована у творах ХХ ст., є яскравим вираженням української ментальності, дослідження якої є важливим для розуміння місця та ролі української думки у європейському мисленні. Особливого значення подібний аналіз набуває нині, коли Україна прямує до Європи й шукає шляхи входження у русло загальноєвропейського розвитку. В силу недостатнього дослідження у вітчизняній дослідницькій літературі теоретико-методологічних засад українського екзистенціалізму є необхідність у порівняльному аналізі підходів західноєвропейських філософів-екзистенціалістів і українських екзистенціалістів до осягнення проблем людського існування.

Квінтесенцією екзистенціалізму є роздуми над проблемою пошуків сенсу буття. Життя несе в собі багато екзистенційних ситуацій туги, болю, відчаю, поневірянь. Люди страждають однаково, проте різним є ставлення до «типових» межових станів душі і тіла та шляхів виходу з кризи. В таких умовах знаходження сенсу індивідуального буття стає духовною поживою, головним завданням, без виконання якого немає життя.

Екзистенціалісти відкидають раціоналістсько-просвітницьку філософію, що зводить волю до пізнання необхідності. На їхню думку, головним у житті окремого індивіда є не абстрактні ідеї, а конкретні проблеми існування в умовах післявоєнних років. Для того, щоб знайти сили боротися, потрібно розібратися зі своїм внутрішнім світом, оцінити свої можливості і здібності.

Екзистенційні концепції виражені не лише у працях власне філософів, але й у письменників. Це пояснюється тим, що дегуманізація особистості, спричинена антагоністичними явищами першої половини ХХ століття, порушила апріорно ціннісне значення буття. Крах екзистенції набув абсолютних значень, вийшовши за межі вивчення самої філософії, він став явищем міждисциплінарним і перейшов у поле дослідження культурології, етики, психології та особливо літературознавства. Реалізуючи себе в літературі, умонастрій філософії існування утверджував певну структуру людської долі і смисл особистісного життя індивіда [2, с. 26].

Саме тому у творах багатьох письменників простежуються ідеї, споріднені з філософією екзистенціалізму. Зокрема у творах українських письменників початку ХХ століття В. Підмогильного, Є. Плужника, М. Хвильового простежуються традиції екзистенційного філософування, притаманного українському літературному простору кінця ХІХ століття. Романи представників МУРу (Мистецький Український Рух), котрий об'єднав на території Німеччини письменників-емігрантів, що прагнули відродити вільний голос української літератури, В. Домонтовича та Ю. Косача, підтверджують активну зацікавленість письменників-емігрантів філософією екзистенціалізму. У 1960-х роках в Радянській Україні спостерігається відкрите зацікавлення екзистенціалізмом поетів М. Вінграновського, І. Драча, Л. Костенко, В. Симоненка, І. Світличного, В. Стуса та ін., прозаїків Є. Гуцала, В. Дрозда, Г. Тютюнника, В. Шевчука, Ю. Щербака та ін., критиків і публіцистів І. Дзюби, Л. Лук'яненка, Є. Сверстюка та ін. Їм, як і європейським письменникам-екзистенціалістам, було притаманне чітке усвідомлення марності ілюзій, відмова від яких асоціювалась зі свободою та вільним вибором [1, с. 162].

З методологічної точки зору при дослідженні екзистенціалізму необхідно розрізнити поняття екзистенційного мислення, екзистенційної мудрості, екзистенціалізму, екзистенційного філософування. Зокрема, під екзистенційним філософуванням ми пропонуємо розуміти творчий аналіз філософських проблем буття людини в «межових» життєвих ситуаціях, який відтворює трагічний стан особи, суспільної групи або суспільства загалом і болісно шукає джерела

«виходу» з проблеми. З огляду на це, треба зазначити, що екзистенційне філософування XVIII–XIX ст. в Україні, як і в Європі, виступає передумовою екзистенціалізму XX ст. Воно властиве творчості найвидатніших українських мислителів: Г. Сковороди, П. Куліша, П. Юркевича, М. Гоголя, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки [6].

З теоретико-методологічної точки зору важливо відмітити, що у XX столітті теоретична екзистенційна проблематика людського буття стає вузловою темою філософії. Дослідження М. Гайдегера, Ж.-П. Сартра, Р.-М. Рільке та ін. філософів і поетів набули широкого резонансу в масиві сучасної філософської та культурної думки і тим самим отримали величезний вплив на весь спектр соціальних процесів розвитку культури та цивілізації. Разом із тим, такі екзистенціали людського буття, як самотність, смерть і страх «з'являються» як предмети, що представляють науковий інтерес. Глибока культурна, світоглядна, ціннісна криза, що спіткала цивілізацію, оголила фундаментальні основи людського буття, які приховувалися під тектонічними культурними породами. Через це мислителі, які звернули увагу на «буття» життя екзистенціалів, запропонували концептуальні варіанти філософської комбінації значень місця та екзистенціалів у сучасній людині. У полі зору екзистенційної думки розглядається, перш за все, людина, що перебуває перед лицем буття і вічності.

Необхідність екзистенційного розуміння смерті обґрунтовується М. Гайдегером, який пише про безвихідь людини перед лицем смерті «постійно і по суті», а не тільки тоді, коли приходить час помирати. Резюмуючи його позицію, можна так узагальнити ці думки: смерть у найширшому сенсі є феноменом життя. Смерть — це щось іще не готове, це, — швидше, передстояння. Смерть є можливістю буття, яку присутність (*Dasein*) щоразу має здійснити. Смерть, наскільки вона є, по суті завжди моя. Смерть є кінець перебування в бутті даного існуючого до кінця. Повсякденне буття-до-смерті схильне ухилятися від своєї смерті, від достовірності смерті (від можливості відбутися кожної миті). С. К'єркегор визначив життя як «можливість можливості», а М. Гайдегер назвав смерть «неможливістю подальшої можливості» [5].

Таким чином, можна зробити висновки, що представники екзистенціалізму зосередили увагу на питаннях провини та відповідальності, рішення та вибору, ставлення людини до смерті тощо, а проблеми науки, релігії, моралі, мистецтва цікавили їх настільки, наскільки стосувалися названих питань. Відповідно, екзистенціалізм здебільшого розкриває проблеми, пов'язані з антропологічними вимірами філософування: людина як унікальна істота, філософія її буття, гуманізм, історія західноєвропейської цивілізації, свобода та відповідальність, смерть як найпотаємніша суть людського існування, час як характеристика людського буття.

Розглядаючи головні принципи екзистенціалізму, можна зробити висновки, що саму людину екзистенціалісти розглядають не ззовні, а зсередини, тобто приділяють увагу її духовному світові. На противагу класичним філософам, які пояснювали людське існування за допомогою законів природи, об'єктивного світу, екзистенціалісти підкреслюють, що не може людина формуватися лише на основі тілесних чи психологічних процесів. Для екзистенціалізму питання існування світу і природи без людини є мало цікавим, а їхня єдність є беззаперечною. Тільки людина надає світу суті і значення, створюючи саму себе в ньому. Людина тоді приречена на свободу, коли в кожний момент свого життя вибирає себе. Чільне місце в розумінні людиною самої себе належить кризовим ситуаціям, адже саме в такі моменти найбільшою мірою розкривається справжня сутність людини, і не тільки для світу, але й для самої себе.

Центральні питання екзистенціалізму — це питання існування людини, сенс її життя і долі у світі — надзвичайно співзвучні кожному, хто замислюється над своїм буттям.

1. Анісімова Н. На зламі культурних епох: поезія покоління 80-х років ХХ століття у системі пізнього українського модернізму. Бердянськ, 2012. 529 с.
2. Бичко А. К., Бичко І. В., Табачковський В. Г. Історія філософії. Київ: Либідь, 2001. 408 с.
3. Головка Б. А. Проблема людини в екзистенціалізмі. Філософська антропологія. Київ: Наукова думка, 1997. С. 70–139.
4. Пахльовська О. Українські шістдесятники: філософія бунту. Сучасність. 2000. № 4. С. 65–84.

5. Петров В. Екзистенціалізм і ми. Розвідки: у 3-х тт. Т. 2. Київ: Темпора, 2013. С. 871–883.
6. Райда К. Поняття свободи в екзистенціалізмі. Свобода: сучасні виміри та альтернативи. Київ: Український Центр духовної культури, 2004. С. 130.
7. Токмань Г. Художньо-філософський феномен лірики Євгена Плужника : автореф. дис. ...к-та філол. наук. Київ, 1998. 16 с.

Парадюк О. О.

Сучасні теорії «суспільства ризику» у філософії історії

В останній третині ХХ ст. людство вступило у нову фазу свого розвитку, яку сучасні дослідники називають «суспільством ризику». «Суспільство ризику» — це постіндустріальна формація, від індустріального суспільства вона відрізняється головним чином тим, що якщо для індустріального суспільства характерний розподіл благ, то для «суспільства ризику» — розподіл небезпек та обумовлених ними ризиків. Небезпеки, що виявляються в даному суспільстві, принципово відрізняються від колишніх тим, що вони не мають меж ні у просторі, ні в часі. Для цих небезпек немає державних кордонів. Ульріх Бек у своїх роботах розробив концепцію «суспільства ризику» [1]. Основною причиною виникнення «суспільства ризику» він вважає глобальну зміну виробничих відносин, що почалася у другій половині ХХ ст. Саме тому для У. Бека ризик — це ймовірність фізичної загрози, що викликається насамперед технологічними процесами. Дослідник також зазначає, що з розвитком технологічної та наукової бази ризику не зникають, а виробляються у ще більшій кількості. Ризики починають загрожувати життю індивіда та усьому суспільству загалом. Виробництво ризиків здійснюється не тільки на підприємствах, а й у всіх сферах життєдіяльності суспільства: економічній, політичній, соціальній, що стає особливістю ризиків модернізації.

Суть зміни виникнення ризиків у тому, що «логіка виробництва багатства» індустріального суспільства замінюється «логікою виробництва ризику» [1, с. 14]. Так, у результаті модернізації суспільство стає «суспільством ризику». Розглядаючи джерела виникнення

сучасних ризиків, У. Бек пише: «Ризики породжуються індустріальними, тобто техніко-економічними рішеннями та міркуваннями корисності. Сучасні ризики відрізняються від руйнувань, породжених війною, їх „нормальним“ або, точніше, їх „мирним“ породженням (виробництвом) в центрах раціональності та процвітання, з благословення та при гарантіях закону та соціального порядку» [1, с. 98]. Автор стверджує, що ризики не є винятковим випадком соціального життя, а стабільно відтворюються суспільством в економічній, політичній, соціальній сферах життєдіяльності, будучи результатом прийняття рішень. За визначенням У. Бека, ризик є умовою систематичної взаємодії соціуму з небезпеками, створюваними модернізацією [2]. Таким чином, «суспільство ризику» для У. Бека — це суспільство, яке генерує ризики. Вчений обґрунтовує цей висновок, вважаючи, що ризик може бути визначений як систематична взаємодія суспільства з загрозами та небезпеками, що породжуються процесом модернізації як таким. Виходячи з того, що виробництво ризиків здійснюється у всіх сферах життєдіяльності суспільства, Бек наголошує на неможливості дистанціювання від ризиків у сучасному світі та ставить проблему мінімізації ризиків і управління ними.

У роботі Нікласа Лумана «Поняття ризику» ризик набуває формального виразу у вигляді ймовірності. На його думку, «відмова від ризику, особливо в сучасних умовах, означала б відмову від раціональності» [7, с. 148]. Тому він пропонує реалізувати «суворо соціологічний підхід, що полягає у осягненні феномену ризику лише відповідно до змісту комунікацій — включаючи, звичайно, і повідомлення в комунікації про індивідуально прийняті рішення» [7, с. 146]. Ризик, за Н. Луманом, відноситься до сфери суб'єкта, що активно належить до світу та приймає рішення [7, с. 151–152]. Дослідник пропонує власний підхід вивчення поняття «ризик»: визначення має починатися з визначення протилежного поняття чи шляхом «розрізнення відмінностей». І тому він порівнює поняття «ризик» з поняттями «небезпека» та «надійність». У парі «ризик / небезпека» М. Луман починає «розрізнення відмінностей» із з'ясування мовних значень. В англійській мові ці слова іноді використо-

вуються як тотожні, і якусь різницю між ними виявити практично неможливо. Розрізнення цих понять, за Луманом, передбачає, що є невпевненість щодо майбутньої шкоди. Автор вважає, що є дві можливості. З одного боку, можливі наслідки розглядаються як наслідок ухваленого індивідом рішення. Тоді можна говорити про ризик як про ризик прийняття рішення та ризики, пов'язані з невірним вибором. З іншого боку, вважається, що причини наслідків перебувають у навколишньому світі. Тоді можна говорити про небезпеку. Відповідно, якщо рішення приймається, то ризику не уникнути, а отже, не існує і вільної від ризику поведінки. У суспільстві кожне рішення тягне у себе ризик. Навіть відмова від рішення — це ризик. Відповідно логічно, що абсолютної безпеки немає, як немає і вільної від ризику поведінки.

Невід'ємною рисою сучасного перехідного суспільства стає його ризикогенність. Ентоні Гідденс порівнює сучасний світ із системою, структурними елементами якої є ризики, створювані людством. Він виділяє притаманні їм специфічні ознаки: обумовленість сучасних ризиків глобалізацією, що зумовлює збільшення чисельності взаємозалежних подій; виникнення «інституціоналізованих середовищ ризиків»; проблема перенасиченості сучасного суспільства знаннями про ризики; недостатність експертного знання як інструменту усунення ризиків у соціальних системах. Е. Гідденс запроваджує також поняття «середовище ризику» у суспільстві. «Середовище ризику» включає такі елементи: ризики, що породжуються рефлексивністю модернізації; загроза усвідомлення та виникнення почуття безглуздості існування людини, обумовлена спробами людини співвіднесення свого особистого буття з рефлексивною модернізацією; небезпека для людства, що викликається модернізацією та вдосконаленням військових технологій [4, с. 40–102].

Е. Гідденс, як і У. Бек, вважав, що сучасне суспільство виробляє ризики. У його концепції ризик також є результатом модернізації та схильний до впливу глобалізації. На його дослідника, з переходом на наступний етап розвитку суспільства та технологій, буде досягнутий високий рівень безпеки, незважаючи на те, що процес модернізації

лише сприяв появі нових ризиків, а процес глобалізації вплинув на ступінь їхнього поширення. Особливу увагу у своїх роботах Е. Гідденс звертає на те, що тепер не лише дія, а й відмова від прийняття рішень може призвести до виникнення ризиків. Дія викликає ризики, оскільки за допомогою модернізації ускладнилися технічні засоби та системи життєдіяльності людини, що зробило суспільство більш уразливим. У суспільстві ризику збільшується кількість внутрішніх ризиків, тобто ризиків, пов'язаних з помилками людини. Бездіяльність виникає тому, що, не усунувши наслідки одного ризику, суспільство отримує новий, іноді набагато суттєвіший та складніший.

Представник культурно-символічного підходу Мері Дуглас намагається вивести визначення ризику через безпосередній розгляд самих ситуацій ризику. Вивчення ризику, на її думку, марне без урахування культурологічних особливостей суспільства. Це пов'язано з тим, що ризик конструюється самим індивідом залежно від його цілей, цінностей та інтересів. Особливий вплив на індивіда в момент сприйняття ризику справляють його культурні настанови та практики, а також засвоєна ним у процесі життєдіяльності інформація. На думку М. Дуглас, ситуація ризику означає, що індивід виходить за межі структури нашого суспільства та перебуває у прикордонному стані [5]. У цей момент індивід опиняється під впливом сил чи небезпек, здатних змінити його статус у суспільстві. Під прикордонною ситуацією авторка розуміє ситуації, коли людина безпосередньо стикається з небезпекою. Розглядаючи ситуацію, коли під впливом ризиків опиняються індивіди, виключені із соціальної структури суспільства, М. Дуглас робить висновок, що рішення за них повинні приймати інші. Вона пояснює зроблений нею висновок тим, що ці індивіди через свою непричетність до загальної системи взаємовідносин не здатні на прийняття правильних рішень, які б не позначилися ні на їх життєдіяльності, ні на всьому суспільстві в цілому.

Серед перших досліджень психологічного аспекту «суспільства ризику» є робота американських психологів Натана Когана і Майкла Валлаха. Ці автори розробили тест, побудований з урахуванням прийняття рішення суб'єктом у різних ситуаціях, які передбачають кіль-

кісну оцінку ризику рішень, висунули першу «особистісну» теорію прийняття ризику. Вони вважали, що існують люди, які незалежно від ситуації поведуться однаково. Таким людям, на думку дослідників, властива готовність до ризику, і вона обумовлює зрушення в їх рішеннях завжди в один і той же бік — більшу ризикованість вибору у порівнянні зі звичайною вибіркою піддослідних [6, с. 171]. Після цих досліджень категорія «ризик» почала активніше розроблятися у психології. Намітився тісніший зв'язок досліджень ризику з теорією прийняття рішень. Якщо спочатку це була теорія, що зводилася до переробки інформації та обчислення варіантів, то надалі виявилось, що при прийнятті рішень значну роль відіграють уподобання, схильності, вміння — те, що стоїть за інтегруючим мотивом. Дослідники Арон Вілдавські та Кен Дейк, спираючись на свої спостереження, побудували типологію соціально-психологічних реакцій на ризик. Вони виділили кілька типів особистості: «ієрархісти», «егалітаристи», «індивідуалісти» та «фаталісти». Основною характеристикою «ієрархістів» є конформізм щодо норм та очікувань, що стосуються ризику, а у «егалітаристів» — непримиренне ставлення до аутсайдерів, що опинилися в ситуації ризику, тверда віра в ефективність активної діяльності у вирішенні проблем ризику. До основних характеристик «індивідуалістів» вчені відносять схильність до саморегулювання ризику, що супроводжується обуренням зовнішніх обмежень, сприйняття ризику як діалектики небезпеки та прибутку, а «фаталістів» — сприйняття ризику як пальця долі, відсутність реальної можливості контролю над ризиком [3, с. 268–276].

Не згоден з позицією Бека та Гідденса Б. Тернер, який принципово не поділяє думку про зміну природи ризиків в умовах модернізму. Більше того, констатує процес глобалізації ризику в передових капіталістичних системах, що перебувають на вищій стадії сучасності, він особливо наголошує, що «ризик виникають із самого процесу виробництва багатства... представляючи загрозу для всієї системи людських спільнот» [9, р. 99]. Тому «суспільство ризику» має асоціюватися з новими формами індивідуалізму, в основу яких ставиться власне «Я» та власні інтереси [9, р. 194]. Тим

часом дослідник категорії ризику О. М. Яніцький, спираючись на теорію «суспільства ризику», розробив концепцію «суспільства загального ризику». Внаслідок чого вчений насамперед доводить, що поява поняття «ризик» була необхідною для подальшого розвитку знання у сфері ризиків. Для цього він за допомогою порівняння розглядає «ризик» з поняттями, що вже існують у соціології, близькими за значенням, такими як «криза», «соціальний конфлікт» та «аномія». Так, кризу він визначає «як результат впливу багатьох ризиків (небезпек), так само як і нехтування ними» [8, с. 10]. Соціальний конфлікт як зіткнення сил, економічних та політичних інтересів, хибних рішень. Девіантна поведінка або аномія містять у собі поняття ризику, але не повністю його розкриває. У зв'язку з цим автор робить висновок, що використання поняття «ризик» справді необхідно для визначення нових ситуацій, які виникли у зв'язку з переходом до суспільства ризику. Нормативним ідеалом такого суспільства, на думку вченого, є безпека, внаслідок чого суспільство орієнтується вже не на досягнення кращого (суспільний прогрес), а на захист та уникнення найгіршого [8].

З вищевикладеного витікає, що у суспільстві ризик постає як соціокультурна основа розвитку суспільства, в результаті чого знання ризику не перестає породжувати все нові ризики, перетворюючи суспільство на «суспільство ризику» та «суспільство загального ризику». Це підтверджують розроблені дослідниками теорії «суспільства ризику» (соціологічна, культурологічна, психологічна). Отже, можна говорити про те, що масштабні теорії ризику, насамперед, концепції рефлексивної модернізації та «суспільства ризику» У. Бека, Е. Гідденса, Н. Лумана є евристичним та методологічним стимулом для широких теоретичних пошуків та різноманітних емпіричних досліджень. Соціальна реальність, що змінюється з запаморочливою швидкістю, змушує членів нашого суспільства та суспільство загалом функціонувати у таких ситуаціях, для яких в індивідуальній та суспільній практиці відсутні стереотипи чи правила поведінки. Незважаючи на те, що суспільство визначило стратегію поведінки в умовах ризику, воно не перестає трансформуватися в суспільство загального ризику.

1. Бек У. Общество риска: на пути к другому модерну. Москва : Прогресс-Традиция, 2000. 383 с.
2. Бек У. Конец неоліберализма. URL: http://www.iicas.org/articles/library/librus_15_11_0011.htm (дата звернення: 14.01.2022).
3. Вилдавски А., Дрейк К. Теории восприятия риска: кто боится, чего и почему? THESIS. 1994. № 5. С. 268–276.
4. Гидденс Э. Судьба, риск и безопасность. THESIS. 1994. № 5. С. 40–102.
5. Дуглас М. Чистота и опасность: анализ представлений об оскверненности и табу. Москва : Канон-Прес, 2000. 287 с.
6. Корнилова Т. В. Психология риска и принятия решений: Учебное пособие для вузов. Москва : Аспект Пресс, 2003. 286 с.
7. Луман Н. Понятие риска. THESIS. 1994. № 5. С. 4–160.
8. Яницкий О. Н. Социология риска: ключевые идеи. Мир России. 2003. Т. 12. № 1. С. 3–35.
9. Turner B. S. Orientalism, postmodernism and globalism. London and New York: Routledge. 1994. 240 p.

Маринченко Л. Д.

Проблема спотворення історичної та міфологічної дійсності в аніме

Способів пізнати світ дуже багато: карти, книги, фільми і навіть анімація. Особливе місце варто виділити для японської анімації, що звичніше звучить для багатьох як «аніме».

Аніме дивляться діти, підлітки та навіть дорослі. Якщо людина не чула, що це таке, то точно бачила хоча б картинку, фрагмент. Не кожна людина може сприймати такий мультфільм, для деяких навіть важко їх дивитися, але все ж таки аніме приваблює велику аудиторію та вийшло далеко за межі країни Східного Сонця.

Вже є достатньо наукових праць про аніме. Це і сама історія цього жанру, і проблема сприйняття такої анімації на рівні культури та психології, а також і про субкультуру «анімішник». У статті М. П. Дєдова та В. О. Кулакової «Вплив японської аніме-культури на формування субкультури поведінки російських підлітків» автори розглянули вплив аніме на підлітків, зміну їх поведінки внаслідок захоплення японською анімацією [2]. Ю. В. Понаморьова у своїй роботі «Аніме як відображення японської культурної ідентичності»

аналізує елементи поп-культури анімешників, символіко-графічну систему донесення інформації [6].

Жанрів аніме безліч, і жоден не можна підставити під щось конкретне. У списку жанрів завжди буде кілька характеристик, що краше допомагає у пошуку цікавого для кожної людини. Проте, буває, що характеристика суперечить аніме, ставлячи глядача у глухий кут. У жанрі вказується «історичне», і тут же — «містика» або «фентезі», що збиває з пантелику. Але помилки немає, сюжет саме такий, як відображено у жанрах. І саме така суперечність часто заважає сприймати картину, що розповідає про історію всерйоз, якщо поруч із цілком собі реальними подіями літають примари чи духи.

На прикладі кількох аніме хотілося б розібратися, наскільки сильно спотворюється дійсність, якщо в сюжет вплітається те, що здавалося б, чуже. Це багатосерійні аніме «Сказання про демонів сакури» та «Сміх під хмарами», а також повнометражний фільм «Віднесені примарами».

Аніме «Сказання про демонів сакури» розповідає про часи сьогунату Токугава, а точніше про військово-поліцейський загін Сінсегумі. Аніме складається з 12 серій, має 3 сезони, але розглядати ми будемо лише перший [9].

Серед героїв аніме є реальні особи, такі як Ходжіката Тосідо, який є ватажком Сінсегумі, Кондо Ісамі, який був командиром загону. І інші герої аніме, які перебувають у цьому загоні, є реальними особистостями [1, 5].

Сюжет аніме розповідає також реальні події. І навіть закадровий голос озвучує точні дати того, що відбувається, коротко описує події історії Японії цих років, щоб глядач розумів, у чому проблема конкретного сюжету.

З реального в цьому аніме показаний побут, куди входять такі проблеми, як: перевдягання дівчини в парубка для подорожі; життя міста, закони самураїв та їх поведінка. Боротьба сьогунату та імператорської влади, адже в аніме показаний кінець сьогунату. Внутрішнє життя загону Сінсегумі. Столиця Японії — Кіото часів останнього сьогунату Токугава.

Разом із цими історичними подіями в аніме показують демонів. І саме тут починається проблема сприйняття історичних подій та вигадки. Демони в аніме називаються по-різному: *оні* (наголос на «о»), расецу і просто демонами. Ці назви цілком реальні позначення демонів певного виду. Спочатку *оні* називалися всі демони, духи та навіть дуже злі люди в Японії. Назва цих істот походить від китайського ієрогліфа, що означає слово «дух», і мало сенс «прихований» або «потаємний», що було взято за основу для назви. Так само це буддиські демони Ада, в них перетворювалися найстрашніші за своїми діяннями грішники [4].

В аніме ж нам показують *оні*, які мають певну зовнішність: чоловіків з рогами (такий вид ці демони набувають, коли «скидають» маску людини). Однак аніме уявляють нам не зовсім таких *оні*, які описують у бестіаріях. За описами ці демони дуже високі, мають синю або червону шкіру, а також один ріг або кілька, кудлате волосся. У «Сказаннях про демонів сакури» демони постають дуже схожими на людей, і лише при обертанні їх волосся сивіє і з'являються роги.

У сюжеті аніме є справжні демони та створені штучно. І штучні *оні* належать якраз до загону Сінсенгумі. Поступово *оні* стають і історичними персонажами аніме, що в кінцевому підсумку значно заважає розумінню того, що відбувається з точки зору історичної достовірності.

Аніме «Сміх під хмарами» [10] немає у сюжеті історичних особистостей. Натомість показує побут та культуру епохи Мейдзі. Складається аніме із 12 епізодів. Знято за мангою з такою самою назвою «Сміх під хмарами» від Каракара Кемурі.

У сюжеті показано третій рік заборони носіння зброї для самураїв, і як у зв'язку з цим збільшилася злочинність на ґрунті невдоволення новими законами.

З реального можна назвати озеро Біва — найбільше і найглибше озеро Японії. У сюжеті аніме там збудували в'язницю для злочинців, а в реальній історії на острови цього озера посилали самураїв знатного походження, а в'язниці у тому контексті, що представлений в екранізації, там не було [11].

Глядачеві показують силу речей, які переходять з покоління в покоління. У цьому аніме це мечі, парні мечі, що захищають одного з головних героїв. І меч другорядного героя, що з покоління в покоління передавався і служив, щоб прибрати головного антагоніста цього аніме, міфологічного змія-дракона Ороті [8, епізод 12].

Тему міфології в аніме оминати дуже важко, і це аніме нас знайомить із таким персонажем японської міфології, як Ороті (Орочі). За сюжетом аніме, це змії-дракон, який кожні 300 років прокидається і несе людям нещастя.

У міфології ж Ямато-но Орочі зустрічається з богом вітру та бурі Сусаноо. Від руки останнього змії гине, а бог отримує дружину [9, с. 14–15].

Згідно з міфом, у Ямато-но Орочі вісім голів, що нагадує давньогрецьку гідру, і він має вісім хвостів [14]. В аніме це звичайний, змієподібний дракон, без крил [8, епізод 12].

Повнометражне аніме від режисера Хаяо Міядзакі «Віднесені примарами» 2001 року [14].

Ця екранізація не пов'язана з історичною епохою минулого, але все одно нас знайомить із традицією та деякими особливостями Японії. Наприклад, з кухнею, життям персоналу японських купалень, традицією японської культури (знімання взуття під час входу до приміщення, поклони при зустрічі, традиційний одяг та архітектура) [3]. Окрім цього, глядач бачить міфологічних істот.

Примари в кінокартині не є звичними нам напівпрозорими серпанками, це звичайнісінькі представники японського синто. Духи річок, дракони, відьми, перевертні та безліч інших химерного виду істот.

Історія аніме розповідає про дівчинку, що разом із батьками переїжджає до села. Згорнувши не на ту дорогу, вони губляться. Вирішивши озирнутися, сім'я потрапляє до міста примар. У місті столи ломляться від ласощів, але зовсім порожньо, і тільки з настанням ночі з'являються привиди.

Від жадібності до їжі батьки головної героїні перетворюються на свиней, що є відсиланням до індуїзму [7, 13]. Внаслідок чого дівчинці потрібно врятувати батьків, і вона вирушає до купальні, де і відбуватиметься вся дія аніме.

З істот, що найбільш запам'ятовуються, можна виділити Хаку, хлопчика, який є драконом, зберігачем бурштинової річки. Витоком для прообразу персонажа вважають легенду «Легенда про перлину дракона». За легендою пастух знайшов дуже цікаву перлину, вона все множила: тарілка з рисом, де вона лежала, завжди була повна, а гроші примножувалися. Через це пастух змінився, він став жадібним. Не бажаючи ділитися, перлину він сховав у себе в роті і втік, а уві сні непомітно проковтнув. Випивши води з річки, він обернувся у білого дракона і злетів у небо [13].

Юбаба, господиня купальні, відьма. Цей персонаж має багато з гірською відьмою Ямауба, злим персонажем японської міфології. Вони обидві живуть високо і виховують величезне немовля [13].

Безликий, у якого замість обличчя маска, може здатися страшним. Він пожирає працівників купалень, може бути будь-ким. Жадібних заманює тим, що їм потрібно: смачною їжею, золотом. Прообразом цієї істоти міг стати перевертень [7, 13].

Річковий бог — ще один цікавий персонаж, оскільки з ним змушили працювати головну героїню. Річку божества люди дуже забруднили, через що саме божество назвали богом Звалища. Але допомагаючи божеству, дівчинка витягує застряглий велосипед, після чого божество повертає свій справжній образ [7].

На прикладі цих трьох аніме можна зрозуміти кілька речей: для дітей — це джерело інформації, що допомагає досягнути чужої культури, але так само необхідно розуміти, де вигадка, а де правда. Для старшого покоління — це можливість зрозуміти, чим захоплені діти, як їх залучити до вивчення історії та інших наук.

Аніме змушує нас не лише перейнятися життям іншої країни, а й думати, відсівати зайве, перевіряти інформацію.

1. Все персонажи из Аниме. Сказание о демонах сакуры: сказание о Синсэngуми. You-Anime. URL: <https://you-anime.ru/characters/anime/skazanie-o-demonah-sakury-skazanie-o-sinsengumi>
2. Дедов Н. П., Кулакова В. А. Влияние японской аниме-культуры на формирование субкультуры поведения российских подростков // Психология. Историко-критические обзоры и современные исследования. 2020. Т. 9. № 1А. С. 133-139. DOI: 10.34670 / AR.2020.45.1.016

3. Изучаем Японию по мультфильму «Унесенные призраками». Тлум.Ру — информационно-развлекательный сайт о мультфильмах. URL: <https://tlum.ru/news/izuchaem-aponiu-po-multfilmu-unesennye-prizrakami/>
4. Oni. Bestiary.us / Энциклопедія вигаданих істот. URL: <https://www.bestiary.us/oni/ru>
5. Отряд Синсэнгуми. Сказание о демонах сакури. Anything Group. URL: <https://a-g.site/articles/399-otrjad-sinsengumi-skazanie-o-demonah-sakury.html>
6. Понаморёва Ю. В. Аниме как отражение японской культурной идентичности. Молодой ученый. 2015. № 9 (89). С. 1298–1300. URL: <https://moluch.ru/archive/89/18048/>
7. Понелис И. Мифология современности в «Унесенных призраками» Хаяо Миядзаки. КиноРепортер. URL: <https://kinoreporter.ru/mifologia-sovremennosty-unesennye-prizrakami/>
8. Предания и мифы Древней Японии. Сост. О. Крючкова. Москва : Издательство «Э», 2015. 96 с.
9. Сказание о демонах сакури. Hakuouki: Shinsengumi Kitan. AnimeVost. URL: <https://animevost.org/tip/tv/203-hakuouki-shinsengumi-kitan.html>
10. Смех под Облаками. Donten ni Warau. AnimeVost. URL: <https://animevost.org/tip/tv/997-donten-ni-warau.html>
11. Смех под облаками. World Art. URL: <http://www.world-art.ru/animation/animation.php?id=1722>
12. Унесенные призраками. Yummy Anime. URL: <https://yummyanime.club/catalog/item/unesennye-prizrakami>
13. «Унесенные призраками»: какие мифические истории и существа скрываются в знаменитом аниме. KITSUNE. Центр восточных культур. URL: <https://kitsunestudy.ru/unesennye-prizrakami-kakie-mificheskie-istorii-i-sushhestva-skrывajutsja-v-znamenitom-anime/>
14. Ямата-но Ороги. Bestiary.us / Энциклопедія вигаданих істот. URL: <https://www.bestiary.us/yamata-no-oroti>

Історія цивілізацій стародавності та середньовіччя

Стебаєв В. Г.

Особливості соціального стану селянства у країнах Скандинавії в період раннього Середньовіччя

Як і в деяких інших народів Західної Європи в раннє Середньовіччя, держави, що зароджувалися в Скандинавії, ґрунтувалися на політичному об'єднанні родинних племен під владою певного вождя. Але якщо простежити за виникненням державної влади у франків, готів, бургундів, то можемо помітити, що їхня влада виникала в ході завоювання римської території і тому від самого початку виконувала функції примушення по відношенню до населення, яке вони підкорили, тоді як у Норвегії, Швеції та Данії варварські королівства склалися у процесі внутрішнього завоювання, тобто у підпорядкуванні інших вождів племен самої Скандинавії. Панування одного народу над іншим тут як таке не встановлювалося.

Селянство Скандинавії було зовсім не безправним селянством, як у всій решті Європи. Від Норвегії через Швецію до Данії — ось порядок зменшення селянських свобод, хоча навіть у Данії вільних селян було на порядок більше, ніж у більшості тодішніх європейських країн. Така «казкова» картинка склалася завдяки тому, що значна частина цих людей звикла тримати в руках не тільки плуг, але ще й зброю, оскільки бонди — «вільнонароджені» скандинавські селяни, виступали самостійним ополченням у різних війнах та колишніх нещодавно традиційних грабіжницьких походах. Слід зазначити, що клімат у Скандинавії такий, що там, в принципі, не просто вирощувати господарські культури, «а загалом землю орали, де тільки для цього були хоч мінімальні можливості...» [1]. Через це багато скандинавських бондів були змушені, крім селянського землеробства, займатися збиранням, ремеслом, щоб прогодувати себе та свою сім'ю. У міському законі Магнуса Лягабота та пізніших джерелах зафіксовано близько трьох десятків ремісничих професій у Бергені. Бонди займались полюванням, риболовлею,

торгівлею тією ж рибою. «Експорт в'яленої риби мав величезне значення для економіки північно- та західнонорвезького узбережжя» [1]. І звичайно ж, вони не противилися грабункам, іноді поєднуючи їх з торгівлею, як це робили вікінги.

Всі ці можливості вільного життя селянам решти Європи навіть не снилися, з іншого боку це створювало більш доброзичливу та волелюбну атмосферу, ніж у решті Європи. Відмітимо, що в Європі в цей час процвітає феодалізм, влада королів централізована і тримається в руках певного короля.

Розглянемо для прикладу ситуацію у Норвегії, селянство якої при низькому рівні централізації перетворилося на одну з сил, яка могла диктувати свої права і навіть чинити опір владі короля вже за Олава Трюггвасона (995–1000) і більшою мірою за Олава Харальдссона (1015–1028). Починають відбуватися зміни у суті норвезької держави, які говорять, на наш погляд, про те, що влада верховного вождя союзу племен перетворюється на владу глави ранньофеодальної держави, яка протиставляє себе народу і пригнічує його. Спроби обох Олавів проводити подібну політику наштовхувалися на запеклий опір бондів і родової знаті, що зберігала свій вплив на них, і призвели до загибелі цих госуларів [3]. Слід однак підкреслити і той факт, що право на зброю та обов'язок участі у війнах у них залишилися, а ось способи заробітку постійно скорочувались.

Тепер же поговоримо про правоздатність бондів. Селяни, навіть ті, що були позбавлені права власності на свою землю, не втрачали особисту свободу та правоздатність.

У раннє Середньовіччя скандинавські тінги, тобто народні збори, грали величезну роль: вони були центром громадського, зокрема релігійного, життя. На них не лише здійснювали суд, а й ухвалювали закони, «тексти ранніх редакцій обласних судовиків зберігають свідчення того, що вони частково вироблялися на тінгах від імені бондів» [4].

Як не дивно, але аж до другої половини XII ст. все ще зберігався звичай, який зобов'язував проголошувати конунгів на селянських тінгах. «Претендент на верховну владу над Норвегією, що походив

з королівського роду (konungborinn), повинен був просити у бондів згоди визнати за ним цю гідність» [4]. Нерідкими були випадки, коли конунг повинен був давати бондам обіцянки, намагався зацікавити їх у своєму обранні, в наш час це б назвали передвиборчою кампанією. «Навіть прийнятий під впливом вищого католицького духовенства закон 1163 про престолонаслідування, спрямований на посилення ролі аристократії в проголошенні конунга, не передбачав остаточного усунення бондів від участі в цьому акті» [4]. Незважаючи ні на що, верхівка бондів продовжувала грати активну роль на тінгах і на початок XIII ст.

Підбиваючи підсумки, треба зазначити, що ми простежили ось цей особливий шлях соціальної організації селян у Скандинавських державах. Слід зауважити, що складності їх життя через природні та географічні умови, а також той факт, що вони грали велику роль в організації війська держави, позитивно впливали на рівень їх прав та свобод.

1. Гелле К., Дюрвін С., Даніельсон Р., Говленд Е., Грьонді Т. Історія Норвегії. Переклад з норвежської Н. Іванчук, І. Сабор, М. Красавіна. Львів: Літопис, 2001. 336 с.
2. Гуревич А. Я. Избранные труды. Крестьянство средневековой Норвегии. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2006. 368 с.
3. Гуревич А. Я. Норвежское общество в раннее средневековье. Москва : Наука, 1977. 337 с.
4. Гуревич А. Я. Свободное крестьянство феодальной Норвегии. Москва : Наука, 1967. 253 с.
5. Сванидзе А. А. Викинги — люди саги: жизнь и нравы. Москва : Новое литературное обозрение, 2014. 800 с.

Митишова Л. С.

Ізабелла Французька у контексті подій Столітньої війни

Століття війна — це період найтривалішої боротьби між Англією та Францією, саме вона дає нам героїв, якими являються жінки. Такою і є Ізабелла Капет. Вона є дуже цікавою особою, як у французькій, так і в англійській історіографії. Постаць Ізабелли є дуже ак-

туальною в наш час, де жінка перебуває у владі та інколи знаходить навіть більше підтримки, ніж чоловіки. Саме походження королеви Англії і стане приви́дом Столітньої війни.

Ізабелла була шостої дитиною французького короля Філіпа IV Красивого та Іоанни Наваррської, точного року народження ми не маємо, проте є кілька версій (1288, 1292 та 1299 рр.). Однак, якщо звернути увагу на документи, що відносяться до її шлюбу з Едуардом II, то впливає, що вона народилася близько 1295 року. Також існує ще одна найбільш поширена думка, що вона народилася між січнем 1295 та січнем 1296 років, оскільки за канонічним правом заміжжя було можливо не раніше дванадцяти років [1, с. 25].

Про дитинство Ізабелли відомостей майже не збереглося. Відомо те, що перші роки вона провела в Парижі, в палаці Сіте. Її годувальницею і першою вихователькою була Теофанія де Сен-П'єр, яка прищепила дівчинці любов до літератури [4, с. 13]. За словами дослідників, читати вона вміла, а ось чи вміла писати, залишається таємницею, проте після неї залишилося багато її листів, хоча написані вони були писцями.

Батько Ізабелли, прагнучи урегулювати мирно конфлікт з Англією, вирішив видати її заміж за сина англійського короля Едуарда I. На той момент єдиній доньці Філіпа Красивого було приблизно дванадцять років, і за словами Жоффруа Паризького, вона була найкрасивішою в королівстві і, можливо, навіть у Європі.

Але згодом Едуард I почав шукати своєму синові нову наречену, і тоді король Франції був змушений віддати Гасконь Англії. На цьому проблеми не закінчилися, виникли суперечки щодо розділення обов'язків, проте 7 липня 1308 року помер король Англії, Едуард I, і перед смертю наказав сину одружитися з Ізабеллою.

Таким чином, 25 січня 1308 року відбулося весілля Ізабелли Французької та Едуарда II. За чутками король Англії мав схильність до стосунків з чоловіками (його підозрювали у відносинах з Гавестоном), однак сучасні історики це заперечують. Подружжя мало четверо дітей. Під час зустрічі Едуарда II та Гавестона в лютому 1308 року, коли подружжя висадилося в Дуврі, перший подарував

Гавестону цінні коштовності, які були частиною приданого Ізабелли. Саме тут вона зустріла Ізабеллу Віскі, яка стала її вірною служницею на багато років.

Оскільки фаворитом короля Едуарда II був Гавестон, то більшість свого часу він проводив з ним, а Ізабелла весь цей час залишалася в тіні. Лише король Філіп IV зміг нагадати йому про сім'ю. Коли Гавестон перебував у засланні, то король Англії зблизився з дружиною, почав більше часу проводити з нею, їх стосунки потеплішали, неприязнь зменшилася. Коли ж Гавестону винесли вирок, то як відреагувала королева, свідчень не залишилося, також не відомо, чи причетна вона до його смерті [1, с. 101].

В листопаді 1312 року у королеви народився перший син — спадкоємиць престолу Едуард III. Скорбота Едуарда, що втратив Гавестона, трохи зменшилася при народженні принца: «інакше, якби король помер бездітним, корона неодмінно стала б предметом для чвари» [1, с. 113].

У 1313 р. Ізабелла і Едуард відвідали Францію. Вони були запрошені Філіпом IV на посвячення в лицарі братів Ізабелли. Побувавши в Гасконі, подружжя попрямувало до Парижу. Подорож було відзначено великою кількістю свят і нещасним випадком: під час пожежі згорів намет англійської королеви, а сама Ізабелла була поранена.

Згодом становище короля погіршилося [2, с. 56]. Навіть після народження другого сина становище короля було хитким. Ізабелла зайняла більш вагомую роль у правлінні країною, вона навіть брала участь (звичайно, з дозволу чоловіка) у засіданнях Ради. Паралельно з цим збільшилося її земельне володіння, також, за наказом Едуарда, їй відходили маєтки та землі, що належали Гавестону.

У 1319 р. Джеймс Дуглас, воєначальник Роберта Брюса, намагався взяти Ізабеллу в заручниці. Королева разом з дітьми знаходилася неподалік від Йорка в той час, як король облягав Бервік. Лише випадково план Дугласа зірвався [2, с. 62]. Після того як король про це дізнався, то негайно зняв облогу і повернувся в Йорк, можливо, цього і прагнули шотландці. У зраді проти королеви звинуватили Едмунда Дарела, проте його провини так і не довели.

Станом на 1318 рік королева приймала участь в переговорах з Ланкастером, що був відсторонений через нездатність керувати. В 1320 році Ізабелла супроводжувала чоловіка на континенті, внаслідок чого король заручився підтримкою брата дружини — Філіпа V.

Влітку 1321 року Ізабелла отримала велику державну печатку, що свідчило про довіру, яку Едуард відчував до дружини. Згодом, того ж літа Ізабелла народила свою другу доньку, цікавим було те, що саме в цей час Англія перебувала на рубежі громадянської війни. Сама ж королева з донькою перебувала тоді у замку Тауер, король Едуард вирішив, що там безпечно.

Але дуже скоро Тауер був оточений бунтівними баронами на чолі з Мортімером, які вимагали вигнання Диспенсерів. І вже на початку серпня до них приєдналися інші незгодні. Королева публічно на колінах благала чоловіка порвати з Диспенсерами, однак дуже скоро Едуард повернув їх до двору [3, с. 132].

І вже в 1325 році Ізабелла Французька переїжджає до Франції. Едуард II намагався наказати їй повернутися, проте вона відмовилася, мотивуючи це тим, що боїться за своє життя через Диспенсерів. До цього часу їх відносини значно погіршилися, вони знову почали ставитися неприязно один до одного. В березні наступного року англійці дізналися про роман Ізабелли з Мортімером, саме тоді коханці вирішили вбити Едуарда II та скинути його з престолу. Таким чином, в 1327 році королем став старший син Ізабелли та Едуарда II — Едуард III, він почав правити з матір'ю та Мортімером в якості регента.

Щоб уникнути вірогідної смерті та затвердити своє правління, Едуард III стратив Мортімера як зрадника, а Ізабеллу примусив покинути двір.

Ізабелла перебувала під арештом в замку Беркхемстед, а потім Віндзорському замку. За словами Агнес Стрікленд, вона страждала від нападів божевілля, проте сучасні історики стверджують, що це був лише нервовий зрив після смерті Мортімера. З весни 1332 року вона отримала певну свободу і знов приєдналася до двору. Хоча вона вже не була королевою, оскільки віддала вдову частину Едуарду III, проте все одно залишалася багатою.

Едуард бачився з матір'ю два-три рази на рік, в інший час він листувався з нею і посилав подарунки. Королева захоплювалася літературою, особливо легендами про короля Артура, і колекціонуванням коштовностей і святих реліквій [4, с. 371]. З часом вона зблизилася з донькою Джоан і особливо з Едуардом III.

Померла вона 22 серпня 1358 року в замку Харфорд, частину майна заповіла своєму онукові, якого дуже любила, Едуарду Чорному Принцу, а деякі речі — доньці Джоан. Поховали її в францисканській церкві в Нью-Гейвені.

Отже, Ізабелла Французька, уродженка Франції та королева Англії, найкрасивіша жінка Франції, певний час відіграла в правлінні більш вагому роль, ніж її чоловік. За даними багатьох істориків саме через неї почалася Столітня війна, коли помер король Франції Карл IV і не залишив спадкоємців, то Едуард став претендувати на престол на правах спадкоємця через походження та відношення Ізабелли до Франції.

1. Уэйр Э. Французская волчица — королева Англии. Изабелла. Москва : АСТ, Астрель, 2010. 629 с.
2. Doherty P. C. Isabella and the strange death of Edward II. London: Constable and Robinson, 2003. 262 p.
3. Weir A. Isabella: She-Wolf of France, Queen of England. London: Random House, 2005. 600 p.
4. Weir A. Queen Isabella: She-Wolf of France, Queen of England. London: Pimlico Books, 2006. 512 p.

Койчева О. С.

Загадковість святкування середини осені — «Чжунцюцзе» від епохи династії Тан до сучасності

Китай — це країна з давньою історією та багатою культурною спадщиною. Лише за правління династії Тан розвиток різних галузей економіки, науки й техніки досяг небувалого рівня, значно розширилися економічні, торговельні та дипломатичні відносини із зовнішнім світом [4, с. 71]. Особливо значного підйому досягла

культура та проведення дозвілля як складової частини повсякденного життя танського суспільства. Свята теж є своєрідним надбанням країни, а Китаю є однозначно чим пишатися. Китайському суспільству вдалося до наших днів зберегти багато стародавніх традицій, яких дотримуються і донині.

Свята в Китаї можна умовно поділити на традиційні та державні. Так, до традиційних відносять ті, які сягають своїм корінням в давнину і зображують культуру, побут, звичаї та вірування народу. Найпопулярнішими з них є: Новий рік, свято середини осені, фестиваль човнів драконів і Цинмін. Історично склалося, що традиційні свята відзначають за місячним календарем, а державні — за григоріанським. До державних свят можна віднести, наприклад, День об'єднання КНР, День утворення комуністичної партії, День праці та ін. Традиційні свята є найцікавішими, тому що кожне з них має свою особливість, неповторний колорит, святкову культуру з відновленням часу, очищенням від вантажу віджилого та радісного приходу нового, твердженням всесвітнього зв'язку часів, космічної значущості людського буття [5, с. 195].

У танський час набуло популярності свято чжунцю — «середина осені». Воно являє собою «місячне свято» і святкується не в день рівнодення, 21 вересня, а на п'ятнадцятий день китайського восьмого місяця. За нашим календарем це приблизно середина вересня — початок жовтня. Оскільки китайський календар є виключно місячним, то п'ятнадцятий день кожного місяця — це завжди день повного місяця. Оскільки місяць у китайській космології є жіночим початком, що символізує інь, воду, темряву та ніч, то свято середини осені — це свято жінок і святкується вночі [8, с. 90].

Зі святом пов'язана гарна і сумна легенда про Чан Е. Існують різні версії, але найпоширеніша з них має такий епізод. У давнину на небі з'являлося десять сонць і спалювало весь урожай, приносячи людям лихо. Одного разу, герой на ім'я Хоу Ї збив з неба дев'ять сонць, і в нагороду за це отримав чарівний еліксир від небесної імператриці Ванму. Людина, що випила його, нагороджувалась безсмертям і підносилася на небо.

Зілля було розраховане на одну людину, а лучник був одружений і не хотів покидати свою кохану — Чан Е, яка вирізнялася красою та добротою. Хоу Ї віддав їй еліксир, щоб випити його разом із нею, коли повернеться додому після полювання. Але одного разу красуня Чан Е в таємниці від чоловіка випила цей чарівний напій і відразу опинилася на небі [8, с. 95]. В одному з варіантів легенди йдеться про те, що дівчина ховала її в роті, щоб уберегтися від злодія, але випадково проковтнула. Повернувшись додому, Хоу Ї шукав дружину, але так і не зміг знайти. Від розпачу він вибіг надвір і закричав у небесну далечінь. Як тільки побачив на Місяці тінь, то зрозумів, що його кохана тепер буде вічно дивитися на Землю з недосяжної висоти. Тоді він поставив для неї на подвір'ї стіл із соковитими плодами на знак поклоніння.

Символом свята вважається нефритовий заєць [8, с. 91], історія про якого тісно пов'язана з легендою про Чан Е. Заєць був дуже зворушений і засмучений, дізнавшись, що дівчина живе на Місяці на самоті, і тому пожертвував власною донькою. Він відправив її на небо, щоб Чан Е не було сумно.

Новина про те, що Чан Е перетворилася на небесну істоту і тепер живе на Місяці, швидко поширилася серед людей. Городяни збиралися на нічні бенкети і, попиваючи молоде вино, милувалися повним місяцем, що світило особливо яскраво на осінньому небосхилі. Робили приношення при місячному світлі і молилися, щоб співчутлива Чан Е заступала їм. Виконати ритуал було так важливо, що бідняки закладали за вино свій одяг [5, с. 206].

Зі святом пов'язано багато обрядів, яких дотримуються до цього дня: спалювання пахощів на знак пошани до божеств, збирання листя кульбаби, ритуальні танці, а найкрасивіший звичай — це вночі пускати по воді червоні ліхтарики, що, згідно з народним повір'ям, приносило задоволення водним божествам [5, с. 206]. Проте найголовнішим символом цього свята є юєбіни або місячні пряники різних видів. За переказами, місячні коржики вперше спекли за часів володарювання монголів (XIV ст.), деякі змовники, які замислили повстання проти чужоземних завойовників [6, с. 577].

*Елементи свята Чжунцюцзе:
Чан Е, місяць, червоні ліхтарики, пряники юбіни та засць*

Юебіни складаються з листкового тіста та начинки з ясного жовтка або пасти з насіння лотоса, що створює комбінацію солодкого та солоного смаків. Коли пряник нарізають на шматочки, щоб розділити його з друзями або родичами, жовток виглядає як круглий місяць. Зверху він прикрашений ієрогліфами чи картинками. За начинку китайці використовують різні фруктові джеми, горіхи, боби, пасту з насіння лотоса, кунжутну пасту та інше. Бувають також гострі та солоні юебіни, наприклад, з м'ясом чи грибами.

Крім милування та шанування повного місяця, а також частування місячними пряниками, у Гонконгу цей день супроводжується танцем вогняного дракона, у Гуанчжоу — прикрасою дерева середини осені, у Цзіньцзяні — спалюванням маленьких пагод. Народність Даї відзначає цей день поклонінням Місяцю, а народність Мяо — місячним хороводом, народність Дун — викраденням місячних овочів тощо.

Ключовим моментом, який асоціюється зі святом, — туга за батьківщиною, коли хтось із членів сім'ї не може приєднатися до решти родичів. Адже свято «Чжунцюцзе» є сімейним, має відзначатись за участю всіх членів сім'ї. Місяць повний — і всі члени сім'ї повинні бути в зборі.

Поети епохи династії Тан висловлювали тугу за батьківщиною у своїх віршах:

*«Один, томлюся на чужині,
Чужак-старожил.
В осіннє свято на згадку
Приходить рідня»* [7, с. 78–79].

Ван Вей (701–761 рр.)

*«Перед ліжком бачу сяйво місяця.
Здається — це тут іней лежить на підлозі.
Голову підняв — дивлюся на гірський місяць;
Голову вниз — я в думі про рідний край»* [7, с. 110].

Лі Бо (701–762 рр.)

Отож, можна побачити, яке важливе місце в проведенні дозвілля китайського суспільства займає свято середини осені. Подія має великий розмах і поступається за значимістю для китайців, мабуть, лише у Новому році. Крім того, Свято середини осені, що супроводжується цілим тижнем вихідних, часто збігається за датами з Днем заснування КНР, який традиційно відзначається 1 жовтня, і від цього стає ще більш значущим. А головною суттю свята вважається єднання сім'ї. Китайці збираються всією сім'єю, спілкуються з рідними та близькими та милуються повним місяцем, що стало для них символом гармонії та сімейного щастя.

1. Гоголев К. Н. Индия. Китай. Япония. Москва : Айрис-Пресс, 2004. 320 с.
2. История Китайской Цивилизации в 4-х тт. Гл. редколл. Юань Синпэй, перевод с кит. под ред. И. Ф. Поповой. Т. 3. От династий Суй и Тан до середины правления династии Мин (581–1525). Москва : Шанс, 2020. 735 с.
3. История Китая с древнейших времен до начала XXI века: в 10-ти тт. Гл. ред. С. Л. Тихвинский. Т. III: Троецарствие, Цзинь, Южные и Северные династии, Суй, Тан (220–907). Москва : Наука — Восточная литература, 2014. 991 с.
4. Кравцова М. Е. История культуры Китая. Санкт-Петербург: Лань, 1999. 416 с.
5. Крюков М. В., Малявин В. В., Софронов М. В. Китайский этнос на пороге средних веков. Москва : Наука, 1984. 336 с.
6. Малявин В. В. Китайская цивилизация. Москва : Апрель, 2000. 632 с.
7. Поэзия эпохи Тан (VII–X века). Перевод с кит. Ред. Л. Делюсин, Т. Редько, В. Сорокин и др.; сост. и вступ. статья Л. Эйдлина. Москва : Художественная литература, 1987. 479 с.
8. Эберхард В. Китайские праздники. Москва : Наука, 1977. 128 с.

Цивілізаційні проблеми нової та новітньої історії

Присяжнюк О. М.

«Королівська академія португальської історії»

Португалія протягом тривалого часу створювала правову базу охорони своїх видатних пам'яток архітектури, скульптури, живопису, предметів прикладного мистецтва. Особлива увага в країні приділялася португальській мові, яка розглядалася як один з найважливіших елементів португальської культури і як зв'язуюча ланка з португаломовними країнами. Серед найбільш ранніх актів з охорони культурної спадщини країни слід зазначити наказ від 20 серпня 1721 року, прийнятий з ініціативи Королівської академії португальської історії, в якому перераховані заходи, що мають проводитися для забезпечення збереження різних історичних та культурних пам'ятників, що знаходяться на території Португалії.

Королівська академія португальської історії (1720–1776) була першою португальською академічною установою, заснованою за наказом короля Португалії Жуана V Великодушного 8 грудня 1720 року. Її створення було одним із проявів Просвітництва у Португалії. Метою створення академії було написати історію Португалії та її заморських володінь.

Взагалі у XVII столітті по всій країні, особливо в Лісабоні, поширилося безліч приватних академій, найбільш відомими з яких були Академія генералів, Академія Ілюстрадос, Академія Нунціїв та Академія анонімів. Ці академії організовували зустрічі між вченими, на яких обговорювалися найрізноманітніші теми — від читання та обговорення віршів до історії та культури країни [2, с. 220–225].

Король Жуан V Великодушний правив з 1706 до своєї смерті 31 липня 1750 року. Він мав також прізвисько «Rei-Sol Português» (Португальський Король-Сонце), натхненне прикладом короля Франції Людовіка XIV. Протягом свого 44-річного правління він створював нові культурні інституції та брав участь у різноманітних культурних проектах. Він був активним протагоністом абсолютизму в Португа-

лії, в основі якого лежав вже вищезгаданий французький приклад. Ця абсолютистська монархія полягала у зосередженні всієї влади (законодавчої, виконавчої та судової) в руках короля. Король Жуан V Великодушний активно та у різноманітних напрямках використовував свою божественну владу як обраний Богом для виконання завдань своєї посади [3, р. 157].

До досягнень його правління можна віднести будівництво палацу Мафра, Бібліотеки Жоаніна (Університет Коїмбри), акведука Агуаш Лівреш, створення національного музею карет, а також Королівської академії португальської історії. Вважаємо за необхідне нагадати, що все будівництво того часу стало можливим в основному завдяки великій кількості золота, яка надходила з Бразилії. Ці розкішні пам'ятники архітектури та мистецтва були дуже дорого прикрашені, особливо багато було позолоти, яка символізувала сонячне світло. Можна навіть сказати, що період правління короля Жуана V — один із найвишуканіших та найкрасивіших періодів в історії португальської архітектури [2, с. 224–225].

8 грудня 1720 року наказом короля Жуана V Великодушного була відкрита Королівська академія історії, яка повинна була розташовуватися у палаці Браганса. Текст наказу дуже колоритний та надає багато інформації про цілі та призначення новоствореної інституції:

«Наказ про створення Королівської академії історії від 8 грудня 1720 року короля Жуана V Великодушного.

Я вирішив, що буде створено Академію, в якій буде написано церковну історію королівства, а потім все, що відноситься до всієї історії королівства та його завоювань; і тому, що необхідні відомості не будуть знайдені тільки в друкованих книгах, але будуть перебувати в архівах, я наказу підписаними моєю королівською рукою розпорядженнями, щоб Академії було передано всі папери, які їй потрібні, і каталоги тих самих архівів та записів передадуть особам, відповідальним за них, а академіки складуть спеціальні статuti, щоб полегшити написання історії королівства, і запропонують їх мені як покровителю Академії, щоб я розглянув і затвердив їх, щоб вони мали належне виконання та силу.

І оскільки я обрав багатьох осіб, які за своєю вченістю та іншими якостями складуть цю Академію, а інші будуть названі, доки не набереться достатньої кількості для мети, для якої я їх призначаю, я підписую цей наказ на перших зборах, для яких я обрав день N.

На славу діви Марії, покровительки королівства, свідчу, що мій королівський намір — сприяти зміцненню та зростанню Академії, від якої, я сподіваюся, отримати корисну історію, що зберігає події, гідні пам'яті, які в цьому королівстві були зроблені для збільшення служіння Богові, католицькій церкві, королям, моїм попередникам і мені.

Лісабон, 8 грудня 1720 року,
з ініціалами Його Величності Короля» [4, р. 15].

Згідно цьому наказу було створено «Статут Королівської академії історії» [4, р. 17–20], в якому обумовлені правила виборів Директора та Цензорів, Ради Цензорів та її функції. Окреслені обов'язки секретаря, його функції та кількість та призначення книг для записів: «До обов'язків секретаря входить записувати все, що обговорюється під час зборів, попереджати про збори новообраних академіків, писати та відповідати на листи, за розпорядженням Директорів та Цензорів, та робити екстрені попередження; для записів у нього будуть окремі книги. Перша книга, в якій буде вписано наказ Його Величності про заснування цієї Академії, її Статут, і всі розпорядження, і постанови Короля, імена Академіків, нинішніх і новообраних, та інші подібні документи. Друга книга міститиме те, що розглядається найважливіше на кожному зборі, з основними причинами та аргументами, які гідні пам'яті, включаючи ті, які подано у письмовому вигляді. Третя книга має містити документи, що надсилаються з архіву, та ті, що надсилаються до Академії. У четвертій книзі будуть записані листи та відповіді, які мають бути надіслані та отримані у встановленій формі. П'ята книга призначена для запису імен академіків, яким доручені ті чи інші дослідження, із зазначенням дня їх призначення, а також книг та документів, довірених від академіків та позичених Академії, яка даватиме розписки із зобов'язанням їх своєчасного повернення, та не розголошуватиме таємних справ та інших, які можуть опинитися в книгах та документах, що не належать до історії» [4, р. 17–18].

Також у статуті були визначені методи роботи, строки та частотність засідань, правила їх проведення. «Кожні п'ятнадцять днів у неділю, з першого травня до кінця вересня о четвертій годині дня, а з першого жовтня до кінця квітня о другій годині дня засідатиме Академія. Засідання має починатися, щойно прибуде Директор, і два Цензори з тих, на кого чекають. І жодна особа будь-якого статусу не може входити до зборів, якщо тільки вона не Академік, або не викликана, або не представила письмово, що вона має повідомити якусь важливу звістку, на думку Директора та Цензорів. У такому разі вона має бути вислухана і в цьому випадку сидітиме серед Академіків; але вона залишить збори, зробивши свою пропозицію, не присутня більше на зборах» [4, р. 19].

«Повинні бути призначені необхідні чиновники, які пишуть те, що накаже секретар, і передаватимуть всі документи, і гонець, який буде присутній у дні засідань Академії та в той час, коли накаже секретар; ці чиновники і гонець будуть оплачуватись із доходів, які Його Величність зволив надати Академії. Там же буде і друкар, який оперативно друкуватиме вільні листи, циркулярні сповіщення та інше, що замовляє Академія» [4, р. 19–20].

Академія складалася з 50 академіків, які представляли різні галузі, займалися написанням військової, громадянської та церковної історії країни. Їхні роботи були звільнені від цензури ззовні академії, тобто лише всередині самої академії були цензори, які розглядали роботи відповідно до встановлених норм та відповідності змісту церковним канонам.

Королівська академія португальської історії стала рушійною силою для розвитку перших правил та захисних заходів щодо охорони пам'яток історії та культури Португалії. Король Жуан V наказав провести основні дослідницькі роботи в національному архіві Торре-ду-Томбо та видав наказ про заборону руйнування будівель чи пам'яток археологічної цінності, які були або будуть виявлені [3, р. 168–170]. Таким чином, наказ від 20 серпня 1721 року вважається першим законом про захист та збереження спадщини країни.

«Згідно з відомостями, представленими мені Директором та Цензорами Королівської академії португальської історії, як цер-

ковної, так і світської, у спробі дослідити своїми силами та силами академіків стародавні пам'ятки, які були і могли бути виявлені в Королівстві, з часів фінікійців, греків, персів, римлян, готів і арабів, вважалося, що багато з них могли перебувати в будинках, статуях, мармурах, дереві, кераміці, медалях, монетах та інших артефактах. Через недбалість і невігластво вульгарних людей багато стародавніх пам'яток було вже зруйновано, внаслідок чого втрачено дуже важливі та підходящі способи для перевірки багатьох відомостей поважної давнини, як священних, так і політичних. У світлі істини і знань про минулі століття було б дуже важливо, щоб на тих пам'ятниках, які залишилися, і на тих, які відкриє час, вдалося уникнути цієї шкоди. У чому слава португальської нації може бути дуже зацікавлена, не лише у питаннях, що стосуються світської історії, а й церковної історії, які є предметом, на який спрямовано діяльність згаданої Академії.

Бажаючи своєю королівською владою запобігти такій чутливій та шкідливій шкоді репутації та славі стародавньої Лузитанії, панування і суверенітет у якій Бог благоволив дарувати мені, я ухвалюю, що відтепер жодна людина, якого б стану, статусу та становища вона не була, не може осквернити або зруйнувати повністю або частково будь-яку будівлю, що відноситься до стародавніх часів, навіть якщо вона частково зруйнована, і таким же чином статуї, мрамур і колони, на яких вирізані деякі фігури або є фінікійські, грецькі, римські, готські та арабські знаки; або пластини та листи будь-якого металу, на яких є згадані знаки або символи; і медалі або монети, на яких видно, що вони відносяться до давніх часів, а не до пізніших.

І я доручаю меріям міст і селищ цього королівства виявляти особливу турботу про збереження та охорону всіх вищезгаданих пам'яток старовини та пам'яток подібної якості, які в даний час або в майбутньому будуть виявлені в межах їхнього округу. І як тільки буде знайдено або виявлено будь-яку нову пам'ятку, вони повинні повідомити про це секретареві вищезгаданої королівської Академії, щоб він передав це Директору та Цензорам, щоб у разі отримання інформації вони могли вжити заходів, які здадуться їм необхідними, для

кращого збереження виявленого пам'ятника. Якщо те, що знайдено і знову виявлено, є металевими листами, пластинами або медалями, або монетами із золота, срібла, міді чи іншого металу, то Директор та Цензори можуть наказати купити їх на кошти, виділені на витрати згаданої Академії.

І людей, які наперекір цьому моєму наказу, спотворюють будівлі стародавніх віків, статуї, мармур та колони; або переплавляють металеві листи, пластини, медалі та монети, згадані вище; або також псують їх таким чином, що фігури та символи не можуть бути помітні; або, нарешті, покриваючи і приховуючи їх, крім того, що вони спричинять Моє невдоволення, вони також зазнають покарання за неухважність, недбалість чи зловмисність; а особи нижчого стану зазнають покарань, що накладаються постановою Книги 5, розділ 12, стаття 5.

І якщо ті, хто знайде пластини, медалі та старі монети, захочуть продати їх та перевести в поточні гроші, Палати будуть зобов'язані негайно купити та сплатити їх за справедливою вартістю та негайно відправити їх секретареві Академії, який представить їх Директору та Цензорам, та накаже задовольнити Палати щодо їхньої вартості» [4, р. 20–22].

Приблизно у другій половині 1770-х років почався занепад Академії. Деякі автори відзначають, що двома основними факторами, що призвели до припинення існування Академії, були розбіжності у поглядах між академіками та заснування Королівської академії наук у 1779 році. На жаль, Королівська академія португальської історії припинила свою діяльність, будучи приєднана до Королівської академії наук.

З проголошення у 1910 р. в Португалії республіки охорона культурної спадщини стала здійснюватися на більш високому рівні. Нова влада проголосила як один з напрямків демократизації суспільства підтримку культури, що мало забезпечуватися спеціальними органами — Радою з питань мистецтв та археології та Національною радою з питань культури.

У наступні роки система органів з питань культури загалом і, зокрема, з питань культурної спадщини зазнала змін (Закон № 1700

від 18 грудня 1924 року). Після державного перевороту 1926 р. та створення «унітарної корпоративної республіки» відбулися значні зміни в політичному режимі країни. Проте до Конституції 1933 р. було включено норму про охорону культурної спадщини [1, с. 106].

Лише 19 травня 1936 року декретом-законом № 26611 діяльність академії відновлюється. Для написання історії Португалії вона знову з'являється на світ під назвою Португальська академія історії.

Її статут та цілі чітко визначені у Статуті, який свідчить, що це «асоціація фахівців, які займаються документальним та критичним відновленням минулого», і що вона також є консультативним органом уряду з питань, що входять до її компетенції, йдеться у статті 3 відповідного Статуту. У цьому Статуті закріплені такі цілі:

- a) проведення наукових досліджень у галузі історії та оприлюднення їх результатів;
- b) стимулювання та координування зусиль, спрямованих на точне знання національної історії, сприяючи цим прогресу культури та цивілізації;
- c) сприяння систематичній публікації документальних джерел, що становлять інтерес для історії Португалії;
- d) публікація португальською або іноземною мовами робіт, що сприяють ознайомленню з фактами, пов'язаними з культурною присутністю Португалії у світі;
- e) прагнення служити керівництвом для національних історичних досліджень;
- f) співпраця у всьому, що стосується інвентаризації та захисту історичної та документальної спадщини нації, висловлення своєї думки з цього питання на першу вимогу [4, р. 8].

На закінчення слід зазначити, що Королівська академія португальської історії була створена на хвилі великого культурного піднесення у всій Європі, яке розквітло у Португалії під впливом короля Жуана V. Діяльність Академії відображала філософські, наукові та літературні досягнення, що відбувалися по всій території Європи, сприяла не тільки зміцненню влади самого монарха, але й прискоренню культурного руху в країні та висвітленню португаль-

ських досягнень та культури. Незважаючи на занепад, Королівська академія португальської історії стала важливою віхою в історії країни і дозволяє краще проаналізувати португальський культурний рух XVIII століття.

1. Касаткина Н. М. Об охране памятников истории и культуры в Португалии. Правовая охрана памятников истории и культуры в зарубежных странах. Москва : РАН ИНИОН, 2005. С. 105–118.
2. Сарайва Ж. Э. История Португалии. Москва : Весь мир, 2007. 384 с.
3. Mota I. F. da. A Academia Real da História. Os intelectuais, o poder cultural e o poder monárquico no séc. XVIII, Coimbra: Minerva Coimbra, 2003. 382 p.
4. Reis F. Efemérides em Portugal — Origem da Academia Real da História Portuguesa (1717). Faculdade de Letras da Universidade de Lisboa. Métodos em História. 2016 / 2017. 21 p.

Гриценко Є. Д.

Влада османських султанів за доби Жіночого султанату — «криза правління»

Заснування Османської держави в XIII столітті призвело до досить активного розвитку турків-османів. Вони почали активно розширювати свої території, що в свою чергу призвело до високого рівня культурного розвитку. Держава Османів досягла свого апогею в середині XVI століття при султані Сулеймані I Пишному. Основною рушійною силою для такого інтенсивного розвитку була ідея османів претендувати на роль лідера всіх мусульман, незалежно від їх національності, і протистояти християнській Європі у боротьбі за гегемонію над усім світом [3, с. 35]. Основною причиною, що призвела Османську імперію до занепаду, була втрата султанами своєї могутності і верховенства влади над усією імперією.

Абсолютна влада султанів, починаючи зі смерті султана Сулеймана I, і аж до кінця XVII століття починає втрачати свою силу, що зумовлено сильним впливом на неї різних факторів: поради матерів, наложниць султанів та їх втручання в державні справи. Також ще однією не менш важливою причиною, яка вдарила по інституту султанської влади, було «регентство» при неповнолітніх султанах.

Взагалі, як такої традиції регентства, а тим більше інституту влади в Османській імперії не допускалось, хоч султан і був неповнолітнім, притому він мав право чинити справи на свій лад і розсуд. Лише в його руках залишалась вся повнота влади, але, як показує практика, це було не так [2]. Але, звісно, все не вічне... Навіть влада султана поступово втрачає свій вплив, що призводить до змін апарату державної влади Османської імперії.

Після смерті Сулеймана на престол зійшов його син — Селім II, в народі прозваний П'яниця із-за свого тяжіння до спиртних напоїв. За правління цього султана якраз і починається поступовий занепад Османської імперії. Він був недалекоглядним султаном, полюбляв розваги та полювання, а управління державою переклав на плечі Великого візира Соколу Мехмед-паші [5, с. 372]. Саме з цього часу султани починають передавати все більше своїх повноважень візірам. Приклад батька наслідував син Селіма II — Мурад III. Він, у свою чергу, фактично передав значну частину повноважень своїм фаворитам та матері Нурбану-султан. Але йому пощастило, так як в той час у нього на службі були талановиті військові і політики, які заробили йому славу кров'ю і потом [5, с. 364].

У записках посла Речі Посполитої до Османської імперії князя Кшиштофа Збарзького, який перебував там у 1622–1624 роках, є такий запис про османських султанів. Він пише, що нинішні султани після султана Сулеймана і до нинішнього часу (мабуть, мається на увазі перша половина XVII століття) були зніжені і ліниві, а особливо Мехмед і Ахмед, які милувалися своєю величчю, але не цікавились, яким шляхом вони досягли тієї величі [1, с. 152]. Якщо поглибитись в вивчення біографії цих двох султанів, то можна знайти свідчення, що вони були гаремними султанами, тобто весь час проводили в гаремі та розважались зі своїми наложницями. Даючи змогу візірам накопичувати свої статки, грабунком державної скарбниці та великими хабарами. Що в свою чергу призвело до поширення в країні корупції.

Мехмед III в 1595 році зі вступом на престол гучно відсвяткував свій прихід до влади тим, що наказав стратити своїх 19 братів, по-

казавши свою жорстокість. Але його влада недовго тривала, її приборкала його мати Софіє-султан, яка, управляючи сином, управляла державою. Його правління не було блискавичним, тому що після поразки у війні країну охопило велике повстання, що майже призвело до анархії в країні, на відміну від попередніх султанів, при яких хоча би були талановиті військові [5, с. 362–363]. Але з цим повстанням було все не так просто: в ньому були задіяні державні діячі, які приймали не менш важливу участь. Основними причинами їх невдоволення була поразка у війні, особи, наближені до султана, і дуже низьке жалування. Султан був вимушений стратити візирів, які не подобались бунтівникам, підвищити жалування та надати прощення особистих провин, саме від цього часу почала слабнути сила султанських наказів і шанування посадових осіб [1, с. 152–153].

Ахмед I — син Мехмеда III, вступивши на престол, порушив основний закон Османської імперії, який дозволяв вбити своїх братів, лишивши в живих свого брата Мустафу. Є здогади, що цьому посприяла саме Кьосем-султан [6]. Правління султана Ахмеда було так званим «затишшям перед бурєю». Йому вдалося на час його правління відновити порядок в провінціях. Він сприяв поширенню благодійних фондів, допоміг оздобити основні святині ісламу, а саме Мекку, також побудував «Блакитну мечеть» в Стамбулі, але звісно програв Австрійську війну, розпочату його батьком [5, с. 353–354].

Будучи при смерті, султан Ахмед I вирішує змінити порядок наслідування престолу: тепер престол мав переходити не від батька до сина, а до старшого і мудрішого в правлячій династії чоловіка [6]. Звісно, такий наказ повелителя дуже сильно спантеличив візирів, але їм допомогла прийти до тями найулюбленіша фаворитка і дружина Ахмеда I — Кьосем. Вона, шляхом хабарів та підкупів, домовилась з візирами, щоб наступним султаном став його брат — Мустафа I. Перед цим вона взяла слово з Халіме-султан — матері Мустафи I, що вона не буде чіпати її дітей [6]. Якщо вірити джерелам, то султан Мустафа був божевільним, оскільки він довго сидів у замкнених кімнатах палацу, у нього почали з'являтися проблеми з психікою. Правив він недовго, приблизно три місяці, так як не розумівся ні в

військових, ні в політичних справах країни. Замість нього країною управляла його мати — Халіме-султан [1, с. 135]. Під час військового перевороту його було позбавлено влади і знов зачинено в упокоях палацу, а престол посів старший син Ахмеда I — Осман II [4, с. 77].

Ставши султаном, Осман II вирішує, що йому треба заручитися підтримкою військових. В 1620 році він відправляється в похід, але перед походом страчує свого брата Мехмеда, побоюючись чергового перевороту [6]. Але щось пішло не так в задумах султана Османа II і він зазнає поразки під Хотиним у 1621 році. Султан із невдоволеним військом повертається до Стамбулу, думаючи, що все вже позаду. Але яничари не забули тієї жадливої поразки. Саме з цього часу вони починають відігравати значний вплив на владу султана, тим самим диктуючи свої права падишаху. В свою чергу, щоб приборкати яничар, султан йде їм на поступки, тим самим даючи їм ще більше впливу і свобод, що, звісно, призвело до неповоротної першої в історії Османської імперії страти султана. В 1623 році в Стамбулі спалахнув яничарський бунт, наслідком якого була страта султана Османа II [4, с. 78]. Відтепер яничари стають відігравати значну роль при вступі султана на престол. Вони самі починають обирати собі султана. Яничари знов садять на престол Мустафу I, але в тому ж році знов відбувається «палацовий переворот», і новим султаном стає 12-річний Мурад IV [5, с. 365].

У зв'язку з тим, що на престол сів неповнолітній султан, Кьосем-султан стала виконувати обов'язки регента до повноліття султана Мурада IV. Саме за таких обставин в країні запровадилась система регентства. Звісно можна здогадатись, що Кьосем сама управляла країною від імені свого сина, якого вона називала «Мій Блаженний Лев», вона особисто писала накази і підписувала звіти візирів [2]. Звісно вона сама не могла повернути таку авантюру, в неї був помічник Великий візир — Кеманкеш Алі-паша. Були випадки, коли султана видавала накази від свого імені. Візири, в свою чергу, в звітах до султану звертались до неї як «Моя шановна пані» [2]. Але період правління Кьосем-султан 1623–1632 років не був таким величним і процвітаючим, як його показано в серіалі

«Величне століття. Нова володарка». На превеликий жаль, цей період супроводжувався численними бунтами сипахів і повстанням Абаза Мехмед-паші 1623–1628 років, що призвело країну до анархії та децентралізації. В цей період населення поступово починає ігнорувати закони та накази султана. У столиці Османської імперії Стамбулі це більше всього проявилось: мешканці міста починають привселюдно курити тютюн і пити спиртне, нехтувати законами, яких в віддалених провінціях навіть не дотримуються [1, с. 160]. Окрім того, в провінціях з'являються впливові землевласники, які фактично починають управляти провінціями, впливаючи на рішення намісників та місцевої влади.

В 1632 році султан Мурад IV досяг свого повноліття і скасував регентство своєї матері. З отриманням абсолютної влади він починає наводити лад у своїй державі: відновлює престиж султанської влади та наводить лад в армії. Він вважається останнім войовничим султаном, так як провів низку військових кампаній. Він мав репутацію жорстокого правителя, за його правління було заборонено вживання тютюну та кави. Натомість він був дуже освіченим монархом, цікавився поезією та мистецтвом. Помер в 1640-му році, готуючись до чергового походу, його наступником став його брат — Ібрагім I [5, с. 365]. Велика ймовірність, що зі вступом на престол Ібрагіма I Безумного теж встановилось регентство Кьосем-султан, але прямих свідчень цьому немає. Ми можемо тільки здогадуватись, але все ж Кьосем мала великий вплив на Ібрагіма I [2].

Правління султана Ібрагіма I хоч і не продовжилось довго, але всім запам'ятались його непристойна поведінка і безумство, які супроводжували султана на кожному його кроці. В підсумку, він був задушений і на престол зійшов його семирічний син — Мехмед IV [5, с. 356]. У зв'язку з тим, що новий султан був неповнолітнім, при ньому було встановлено регентство спочатку Кьосем-султана, а потім і його матері Турхан-султан, яка організувала «палацовий переворот» проти Кьосем-султан, за якого остання трагічно загинула [3, с. 43]. Але участь Турхан в цьому так і не була доведена. Турхан же протягом усього її регентства шукала таку людину, якій можна було

б передати свою владу. Такою людиною став Великий візир — Кепрюлю Мехмед-паша, який прийняв владу в свої руки і започаткував династію Великих візирів Кепрюлю [3, с. 43].

Отже, інститут султанської влади протягом XVI–XVII століть зазнав багато суцільних змін. Пройшовши довгий шлях від абсолютної влади до регентства, що призвело до ослаблення імперії в політичному і економічному значенні. Султани почали все більше відсторонюватись від управління державою і весь свій час проводили в гаремі. Можна сказати, що «Жіночий султанат» мав великий вплив на владу султанів. Хоч з однієї сторони цей феномен і посприяв падінню імперії, завдяки якому була підірвана влада султанів. Але скоріш за все, це був вихід, завдяки якому жінкам, що керували державою, вдалося зберегти імперію від її розпаду і не допустити зміни правлячої династії.

1. Ибрагимбейли Х. М., Рашба Н. С. Османская империя в первой четверти XVII века: сборник документов и материалов. Москва : Наука, 1984. 216 с.
2. Иналджи Х. Кёсем — регент при малолетнем султানে. URL: <https://wonderfulturkey.wordpress.com/2021/06/28/kosem-regent-pri-maloletnem-sultane/>
3. Малоземов С. И., Денисов Д. Э., Совинова В. А. Женский султанат как феномен развития Османского государства XVI–XVII вв. Саранск: Контенус, 2021. № 2. С. 34–42.
4. Петросян Ю. А. Османская империя: могущество и гибель. Исторические очерки. Москва : Наука, 1990. 280 с.
5. Хитцель Ф. Османская империя. Москва : Вече, 2006. 384 с.
6. Шутко О. Є. Османська держава: від «кризи правління» до «Другої імперії». URL: <https://zn.ua/ukr/HISTORY/osmanska-derzhava-vid-krizi-pravlinnya-do-drugoyi-imperiyi-.html>

Добролюбська Ю. А.

Ежен Ізабе — найяскравіший французький колорист XIX століття

Трохи сумна іронія в тому, що художник, якого колись називали «найяскравішим серед французьких колористів та найкращим художником морських сюжетів» [2], запам'ятовується переважно тим, у кого він викладав чи у кого він вчився. Його власна робота, або, мож-

ливо, якийсь незвичайно спокійний стиль життя, схоже, мало що залишили історикам. Значна частина його біографії відновлюється завдяки згадкам про його ім'я іншими, більш активними сучасниками. На жаль, коли справа доходить до того, яким був Ежен Ізабе як людина, ми практично нічого не знаємо.

Ежен Луї Габріель Ізабе народився у Парижі 22 липня 1803 року. Він був сином Жана Батиста Ізабе, талановитого художника-мініатюриста, якому протегували Жозефіна та Наполеон Бонапарт. Відомо, що у Ежена була старша сестра, оскільки на портреті старшого Ізабе 1795 року Франсуа Жерара була дочка. Однак це було єдине свідцтво про неї, яке збереглося. Немає також жодної інформації про матір Ежена та про його особисте сімейне життя [3, р. 29–31].

Ежен їздив до Нормандії зі своїм батьком, письменником Шарлем Нодьє та художником Альфонсом де Кайо, майбутнім директором Лувру. Вважається, що під час цієї поїздки Ежен почав серйозно малювати в Етрета (Нормандія) приблизно у 1820 році. Так він створив деякі малюнки, які були вміщені потім у роботі його батька «Подорож в Італію Жана Батиста Ізабе». У 1824 році Ежен провів деякий час в Гаврі, вивчаючи живопис, а також вперше виставив свої роботи на Салоні. Лише у 20 років він був вже нагороджений своєю першою медаллю першого класу.

Він також буде нагороджений медалями першого класу на Салоні у 1827 та 1855 роках. У 1832 році він був нагороджений орденом Почесного легіону, а у 1852 році став офіцером.

Кар'єра Ізабе на початку отримала поштовх від групи «Товариство аматорів мистецтва» яка між 1816 та 1838 рр. придбала 1200 робіт молодих художників. Вони придбали роботи у Ізабе, Огюста-Ксав'є Лепренса, Жана Антуана Теодора де Гюдена, Річарда Паркса Бонінгтона, Жюля Луї Філіпа Коаньє та інших. Група «Товариство аматорів мистецтва» надавала підтримку молодим художникам, надавала їм можливість продовжувати свої творчі пошуки [3, р. 67–69].

Відомо, що у 1825 р. Ізабе відвідав Англію разом із Еженом Делакруа та Річардом Парксом Бонінгтоном. Перебуваючи там, Ізабе вивчав роботи Вільяма Тернера та інших англійських акварелістів.

Мало свідоцтв про те, як троє художників випадково стали друзями, але приблизно в цей час Ізабе почав розміщувати свої акварелі на білому або світлому фоні — стиль, який можна побачити в творчості Бонінгтона того часу. Ці світлі фони зробили роботу Ізабе кардинально іншою, ніж творчість його колег-французів, які зазвичай використовували темний або чорний фон.

У 1827 році Ізабе повернувся до Нормандії. Він подружився з Полем Уе і вони разом майже весь час віддавали роботі на пленері. Ізабе часто можна було зустріти на пляжі, де він працював над своїми картинами. Ізабе, Уе, Дюма та Чарльз Мозен, як відомо, мешкали в корчмі мадам Озерак у Трувілі, оскільки це забезпечувало їм доступ до пляжів, яких ще не спотворили своєю присутністю натовпи туристів, як на протилежному узбережжі у Брайтоні [3, р. 84].

У 1829 р. Ізабе створює ілюстрації до великого твору «Живописні та романтичні мандри старою Францією», опублікованого Шарлем Нодьє, Альфонсом де Кайо та Ісідором Тейлором. Це була серія книг, присвячених культурним пам'яткам регіонів Франції, яку можна вважати першим серйозним каталогом культурної спадщини країни. Серія виходила з 1820 по 1878 рр.: перший том був присвячений Нормандії (1820), за ним пішли Франш-Конте (1825), Овернь (1829–1833), Лангедок (1837–1844), Пікардія (1835–45), Дофіне (1854), Шампань (1857), Бургундія (1863), остання книга про Нормандію з'явилася у 1878 році. Окремий том серії був присвячений Англії (1845–1846) [4, р. 97–98].

У 1830 році Ізабе запросили в якості королівського художника французької морської експедиції в Алжир. Після повернення портфель акварелей та олій з цієї поїздки був великим, однак погано продавався. Є декілька згадок про призначення Ізабе в цю експедицію, однак, нажаль, не збереглося жодної подробиці про саму поїздку чи приклади його робіт, пов'язані з часом перебування в Алжирі.

Десь на початку 1830-х років, можливо, вже у 1831 році, Ізабе виявив схильність до історичних жанрових картин сцен середньовіччя. Він здавався особливо досвідченим у написанні вишуканого одягу того часу і створив декілька відомих картин, що зображували

прийоми в почесному суді, шлюби, собори та інші теми тієї епохи. Його майстерність у живописному стилі призвела до призначення його одним із придворних живописців Луї-Філіпа.

Як ми вже зазначали, Ежен Ізабе запам'ятався переважно тим, кого він вчив малювати та у кого він викладав. Біографічні відомості про Фріца Хільдебрандта свідчать про те, що він навчався у Ізабе в Парижі у 1844 році. Також його вважають наставником та вчителем Луї Адольфа Герв'є, Йохана Бартольда Йонгкінда, Джорджа Лорінга Браун, Жана Батиста Анрі Дюран-Брагера та Клари Монтальба [4, р. 212].

Один з сучасників Ізабе, художник-мариніст Олексій Петрович Боголюбов залишив дуже цікаві та докладні спомини про події 1857 року, які надають нам можливість відтворити особисті риси та атмосферу творчого життя того часу [1]. «Будучи морським художником, я захопився Гюденом, ходив у його майстерню, але коли побачив картини Ежена Ізабе, то Гюден мені здався патоковим і слабким... Залишалося піти до Ізабе. Я мешкав від нього дуже недалеко. Авеню Фроше було художнім центром північного Парижа. У глибині її стояла величезна липа, і під цією липою після сніданку в хорошу погоду всі художники цієї околиці збиралися покурити, тут точилася жива бесіда, в якій Ізабе був головою [1].

Якось я туди пробрався та стояв віддалік, боязко дивлячись на живого і жвавого Ізабе, маленького, але вкрай енергійного, і долала мене думка, як би з ним зійтись. Мій співмешканець Жіранде його не знав особисто, але дав пораду підійти до нього: „Скажіть, що ви такий, і просите дозволу оглянути його роботи“. Так і сталося. Ізабе прийняв мене дуже ласкаво. Дізнавшись, що я пенсіонер Академії та моряк, став розпитувати про наш флот та під кінець запитав мене, що я тут роблю. „Хочу вчитися, але, право, крім вас не бачу жодного фахівця цієї справи. Не прийміть мене за зухвалу і нав'язливу людину і, якщо можливо, то не відмовте вказати мені, що я повинен робити“. Тут я йому сказав, що маю замовлення писати історію Кримської війни, до якої я зробив етюди на місцях, але просто боюся приступити. Останнє його зацікавило, і він ласкаво сказав мені:

„Дуже буду радий вам бути корисним, приходьте до мене, приносьте ваші роботи, і я завжди дам добру пораду“ [1].

Радість моя була велика. Я притяг до нього мої етюди, говорячи, що хотів би зробити картину до виставки. Він вибрав у мене вид Константинополя і сказав: „Спробуйте зробити цей вид. Придумавши освітлення, складіть та накресліть картину, напишіть ескіз, і я прийду до вас, щоб зробити зауваження“ [1].

Через десять днів до мене прийшов Ізабе. Поглянувши на трьохаршинне полотно, мовчки взяв вугілля і раптом посередині картини на схилі гори жваво накреслив дві гігантські тополі, які разом заповнили краєвид та віддалили Золотий Ріг на незору далечинь. „Хе-хе, — сказав він протяжно, — це вас лякає? Не бійтеся і продовжуйте. Ескіз ваш фарбами мені дуже подобається. Починайте, і коли підмалюєте, то скажіть“. Ідучи, ще раз глянув на полотно і каже: „У вас в етюдах я бачив цвинтар. Ви його помістите під кипарисами — це буде доречно!“ [1].

За тиждень я до нього зайшов. Він був один, працював над величезною картиною. На бурхливих хвилях плів величезний пароплав. Корма була високо, а з неї на уривках снастей спускалися люди в катер, падали та тонули. Вся корма була зайнята публікою, і чорний дим із полум'ям складали сильну колоритну масу на сірому небі. Рух у фігурах та у всій обстановці був могутній, колорит Ізабе грав тут у всій красі, і я просто очманів, стоячи розкривши рота. „Ну, що ви скажете?“. Я мовчав. „Ну ви моряк, знавець ліній корабля, як ви на це дивитеся?“ [1].

Тут я тільки звернув увагу на корпус судна, підійшов ближче до полотна і відступив назад, мимоволі прикинув палець до ока і все-таки мовчав. „Ну, знайшли щось, не бійтеся, кажіть!“ — „Так, — кажу, — корма у вас не в пропорції з довжиною пароплава, лінії, здається, дуже швидко падають до носа“. — „Хе-хе... так, це правда, мабуть, тільки не ставте багато роботи, зрозумійте, що фігури вже написані“. — „Фігури з корми залишаться всі на місці, так, — кажу я, — і бічні теж не доведеться змінити, тільки корпус судна, і то від половини до кінця“. — „Ну, візьміть кре-

йду і кресліть“. — „Не можу, — була моя відповідь, — дозвольте спочатку намітити вам остов на підлозі майстерні, той же розмір, і коли переконаєтеся, що я правий, тоді і до картини приступимо“. — „Розумно!“ [1].

Відразу, відсунувши картину назад, Ізабе замкнув двері на ключ, велів мені зняти сурдут і почав розбивати зі мною на підлозі пароплав, розміряючи муштабелем величину корми, по якій я викреслив йому по горизонту лінії пароплава. Хвилин через 25 роботу було закінчено. На другий день опівдні всі лінії були виправлені, фігури залишилися майже недоторканими, і картина лише вимагала останніх ударів молодецького пензля великого майстра [1].

З цього часу Ізабе до мене став дуже ласкавим і уважним, часто заходив у майстерню, запрошував мене до себе на домашні вечори, де я познайомився з багатьма сильними художниками того часу.

Звичайно, я тоді не усвідомлював, що доля привела мене жити в Парижі в такій чудовій плеяді художників, якими виявилася тепер ця знаменита школа людей 1830-х років, як її називають французи.

Ось написав я свій „Константинополь“, його прийняли до Салону, порядно помістили. Ізабе був задоволений, хоча лаяв за те, що пишу брудно. Картину, на щастя, купила у мене пані Занодворова (сибірччка), тож я розбагатів і вільно міг їхати на етюди до Нормандії та Бретані. Ізабе вказав мені два місця — Марло і Дуарнен, де я провів все літо до глибокої осені з моїми товаришами» [1].

Що до його власних робіт, то Ежен Ізабе найбільш відомий своїм морським мистецтвом. Він любив акварелі, але протягом своєї кар'єри робив гравюри та олії. Його часто каталогізують як французького художника-романтика, хоча кілька джерел згадують його як перехідного художника між романтичним та імпресіоністичним періодами — можливо, його співпраця з іншими французькими акварелістами призвела до того, що його творчість зазнала впливу цього сміливого та барвистого стилю.

1. Боголюбов А. П. Записки моряка-художника. Волга. № 2–3. 1996.

URL: http://www.smr.ru/centre/win/books/bogolub_zap

2. Isabey E. URL: <http://www.thefamousartists.com/eugene-isabey>

3. Miquel P. Eugene Isabey: 1803–1886: La Marine au XIXe siecle. Maurs-la-Jolie: de la Martinelle. 1980. Vol. 1. 349 p.
4. Miquel P. Eugene Isabey: 1803–1886: La Marine au XIXe siecle. Maurs-la-Jolie: de la Martinelle. 1980. Vol. 2. 245 p.

Іванько А. А.

Образ Наполеона III у живописі Другої Імперії

Період Другої Імперії у Франції ніяк не можна назвати героїчним, і головний його персонаж, Луї-Наполеон, ніяк не відповідає образу героя. Політичний авантюрист, який силою обставин отримав трон свого великого дядька, став героєм безлічі карикатур, памфлетів, куплетів і навіть оперет. Наприклад, в «Периколі» Ж. Оффенбаха король, що гуляє інкогніто столицею у супроводі хору, що виконує «вшануймо його інкогніто», надзвичайно схожий на Наполеона III, що так само гуляв Парижем і, вважаючи, що його ніхто не впізнає, з вдячністю потискав руки поліцейським агентам в цивільному одязі. Примітно, що ще до початку його царювання деякі пророкували «оперетність» майбутньої Імперії [1, с. 95–96].

Ностальгія за колишньою величчю, за «справжнім» Наполеоном, привела до влади племінника останнього (в імені якого — Шарль-Луї Наполеон — сусідять одразу й Карл Великий, й король-сонце, й імператор французів, що саме по собі дуже кумедно) і забезпечила спочатку президентство, а потім і трон, змусивши Луї намагатися бути справжнім Наполеоном, втім, нічого не вийшло. Однак наполеонівська легенда, яка до 1840-х років вже цілком сформувалася в літературі, живописі і суспільній свідомості, отримала несподіване продовження і нового головного героя, саме героя, бо не-героєм імператор французів, «воскреслий Наполеон» (нехай навіть «retit» за висловом В. Гюго) просто не мав права бути. Грандіозні та насправді героїчні події епохи Консульства та Першої Імперії, що дала своє ім'я цілому художньому стилю, надихнули справжніх майстрів на створення великих шедеврів: біля витоків «бонапартіани» стоять Давид («Перехід через Альпи», «Роздача орлів», «Коронація»), Гро («Зачумлення в Яффі», «Прейсіш-Ейлау», «Наполеон на Ар-

кольському мосту»), Енгр («Портрет Першого консула», «Юпітер та Фетіда»), Жерар, Жерико, Жіроде — список майже нескінченний. Наполеон III був просто зобов'язаний наслідувати перемоги свого дядька, а його живописці — стилю своїх колег часів Першої Імперії, в такий спосіб, хоча б почасти, звертаючись до стилю, можливості якого були вичерпані в минулу епоху [1, с. 101–102].

Вже після Ватерлоо, а особливо після смерті, Наполеон I стає не просто легендою, а персонажем епосу, будучи для французьких романтиків майже таким, як для німецьких героїв «Пісні про Нібелунгів» та хронік часів Гогенштауфенів. Сама Імперія бачилася при цьому нещодавно минулим «золотим століттям», повернення в яке бажано і можливе. І в роки Реставрації, і при Луї-Філіпі Наполеон I не залишав Францію, він залишався і в живописі, і в літературі, легенда жила та вдосконалювалася. Якщо в поезії вона найбільш вдало відбита у Зейдліца в «Повітряному кораблі», у Готьє у «Старій гвардії», «Нічному огляді» (до речі, за цим віршем Раффе створює чудову гравюру), то в живописі — у О. Верне («Перехід через Альпи»), Деляроша (знамените полотно «Наполеон після зречення») і, пізніше, у Енгра в «Апофеозі Наполеона I», суто релігійній композиції, де стиль, навмисний ампір, є єдино можливим. Надзвичайно вдалими є і наполеонівські серії Мейсоньє («Аустерліц», «1807», «1814») і Жерома (особливо «Розстріл маршала Нея»), що створювалися вже в роки Другої Імперії.

Таким чином, осяяний сяйвом слави свого великого дядька, Луї-Наполеон раптом стає подібним до нього, принаймні на полотнах живописців, можливо, не цілком щирих, але дуже здібних. І нехай вони так само зіставні з Давидом та Гро, в якій Базен та Мак-Магон з Мюратом та Неєм, а Наполеон III з Наполеоном I, тим цікавіша їхня спроба «реставрувати» Імперію в мистецтві Франції тих років. Безумовною перевагою цих робіт є високий професійний рівень виконання.

Крім того, цікаво, що саме «регенерація» Імперії викликала, хоча б частково, регенерацію інтересу до ампіру, а та нищівна поразка, яку зазнала академічна «салонна» школа в рік виступу імпресіоніс-

тів у Салоні знедолених, була непрямим, але все-таки наслідком ганебного розгрому Наполеона III при Седані та загибелі імперської легенди. Слід зазначити, що за 20 років існування Другої Імперії образ її вождя ніяк не еволюціонував, тобто він уже на самому початку був сформований, і завданням художника було лише якомога точніше відповідати офіційній доктрині. Скоріше це нагадує дух епохи Луї XIV, а не Першої Імперії. Наполеон III в очах публіки повинен бути полководцем.

Перемоги в Кримській (згідно з французькою традицією, Східній) війні, увічнінені на карті Парижа (бульвар Севастополь, міст Альма), які зв'язувалися в громадській думці з імператором, все ж таки відбулися без участі Луї-Наполеона. Але під час війни Франції та Італії з Австрією Наполеон III командує армією особисто, і Е. Мейсоньє, що був тоді на піку популярності, відряджається до армії, щоб зафіксувати перемоги. У 1860 році французи розгромили австрійську армію при Сольферіно. У Салоні наступного 1861 року Мейсоньє, тоді ж обраний членом Французької Академії, демонструє полотно «Наполеон III при Сольферіно». Плоскогір'я, що височіє над долиною, в якій розташувалася австрійська армія. Велике небо. На краю схилу — імператор на білому коні, з руками, схрещеними на грудях. Він спокійно вивчає обстановку як фахівець, який вирішує, звідки краще розпочати атаку. Трохи на відстані — штаб; генерали з повагою чекають на рішення вождя; далі — французька армія, яку Наполеон привів сюди, до перемоги. Картина цілком могла б називатися «Леною» або «Аустерліцем», для цього достатньо було б замінити на ній Наполеона та маршалів. І в цьому випадку героїчний образ вождя був би достовірним.

Безумовно добротний твір мав великий суспільний успіх, хоча поціновувачі не знайшли тут чогось нового, а в «Шарі-Варі» навіть з'явився фейлетон, автор якого цікавився, чи не шкода імператору вбивати таких маленьких австрійців? Через 10 років, прописаний до армії під час франко-пруської війни Мейсоньє відмовився від посади, не бажаючи бути літописцем поразок [1, с. 112–114].

У Салоні 1869 р. Ж.-Л. Жером, на той час один з найпопулярніших французьких художників, представляє картину «Прийом сіам-

ських послів Наполеоном III». По композиції картина абсолютно точно нагадує «Коронацію» Давида 1805 року. Тронний зал, архітектура якого додає події додаткову велич. Імператор на троні, урочисті особи придворних, що розступилися, та посольство екзотичної держави впало ниць перед тронном. Один сіамець підповз до підніжжя трону, мабуть, щоб передати довірчі грамоти. Проте, не тільки сіамці, а й весь двір здається екзотикою — це вже 1865 рік! Жером, намагаючись уславити Імперію, показав всю її комічність, сам того не бажаючи. І те, що він обмежився тут прийомами, що використовувалися ще Давидом (від чого, зауважимо, тема не постраждала), вказує на повне припинення прогресу у цьому жанрі. Досконалість доведено до тієї межі, за якою — абсурд чи примітив. Ми маємо свідчення того, що і сам імператор зрозумів гру та приєднався до неї. Відомо, що Наполеон I, побачивши «Коронацію...», підійшов до полотна і, повернувшись після паузи до художника, сказав: «Добре, Давиде!». Наполеон III зробив так само — підійшов до картини, витримав паузу, а потім, обернувшись до художника, сказав: «Не розумію, Жером!» [2, с. 116].

Картина Іполіта Фландрена «Барон Осман показує Наполеону III план реконструкції Парижа» хоч і має безпосередній зв'язок із традицією Першої Імперії, але все ж таки відрізняється безперечною жвавистю. Звичайно, Наполеон III і тут — цілком парадний персонаж, але не байдужий — у Фландрена він вийшов зосереджено граючим свою роль, і, здається, стурбованим тільки цим, а зовсім не тільки підписаним декретом, не кресленнями в руках Османа. Навпаки, барон Осман написаний тут надзвичайно жваво та безпосередньо — це розумний, енергійний та спритний представник справжніх 1860-х років, немовби опинився серед персонажів віддаленого минулого. І саме він здійснить реконструкцію старого Парижа, рішуче, іноді безжально розчищаючи шляхи новому, і згодом саме ця реконструкція виявиться чи не найбільшою подією за весь час існування Другої Імперії.

До речі, у Е. Золя, у романі «Дамське щастя» Осман введений під ім'ям барона Хартмана (натяк більш ніж прозорий) та його

портрет, написаний Золя, дуже близький створеному Фландреном, крім волі якого саме Осман, а не імператор, опинився на картині головним героєм.

Від цієї складної композиції доречно було б перейти до парадного портрета — жанру, без якого Друга Імперія, зрозуміло, не могла обійтися. Але тут, на жаль, немає нових яскравих імен, крім Ф. К. Вінтергальтера, який у 1857 році написав, мабуть, найкращий з парадних портретів Наполеона III, бо, цілком відповідаючи законам жанру, портрет, водночас, присвячений саме тому, хто на ньому зображений, а не його великому прототипу, як знаменитий портрет Фландрена 1863 року, що є майже повною подобою портрета Наполеона I кисті Давида [2, с. 118].

Необхідно зауважити, що 1863 рік виявився в історії мистецтва Другої Імперії одним з найважливіших. Цього року у виборі картин для Салону брав участь сам імператор, і Е. Мане довелося виставляти свій «Сніданок на траві» у Салоні знедолених. Але того ж року у Салоні мала тріумфальний успіх картина А. Кабанеля «Народження Венери». Унікаючи міркувань про відносну цінність цих творів у масштабах європейської культури, зазначимо, що вибір монарха цілком логічний: Мане та Друга Імперія належать різним епохам, а «класицизм» Кабанеля настільки ж атавістичний, як і «імперські» претензії Наполеона III.

До речі, цього ж року досягло апофеозу і наслідування Наполеону I. Подібно до того, як останній вирушив після Італійського походу до Єгипту, його племінник, після свого Італійського, послав війська до Мексики. І хоча обидві експедиції закінчилися крахом (мабуть, єдиний випадок повної подібності в історії двох імперій), але їх художні результати різні: натхненні Єгипетським походом «Битва у пірамід» і «Зачумлення в Яффі» стають одними з найславетніших сторінок історії живопису, а єдине значне полотно, що з'явилося в результаті походу в Мексику, — «Розстріл Імператора Максиміліана» Е. Мане, — розвінчує епос, причому насамперед естетично. «Він не здатний навіть бути лиходієм», — відгук М. Емінеску (1869) про Наполеона III нам не здається настільки принизливим, особливо після XX століття [2, с. 127].

Характеристика Гюго «малий Наполеон» (1852) все ж таки не вірна, бо саме Другій Імперії та правлінню Луї-Наполеона Париж зобов'язаний своїм нинішнім виглядом, французька музика — класичним канканом, громадська думка — надійним щепленням від авторитаризму, і, нарешті, французький живопис — тим, що салонний академізм, який вже виродився і омертвів, разом з інкорпорованими в нього алюзіями романтизму, отримав привід трохи довше залишатися головним напрямом французького живопису. Седан, настільки дотепно зображений Домьє (карикатура «Будинок увінчаний», що насправді підводить рису під усією «бонапартіаною», — «великою» і «малою»), став не лише загибеллю Імперії, а й початком індивідуалістичного мистецтва Франції Нового часу, яке не визнає жодних авторитетів.

1. Ельшевская Г. В. Пространство истории в пространстве картины. Вопросы искусствознания. 1993. № 4. С. 94–107.
2. Трофименков М. С. Эволюция французской исторической живописи в XIX веке. Проблемы изобразительного искусства XIX столетия. Вып. 4. 1990. С. 116–132.

Ліхачова О. Є.

Енцикліка *Regum Novarum* та її роль в організації робітничого руху у Європі в кінці XIX ст.

Кінець XIX ст. в країнах Західної Європи асоціюється з бурхливим розвитком різних галузей виробництва, появою нових промислових регіонів. Збільшення числа робітників на цих підприємствах все частіше призводило до конфліктів між власниками підприємств та робітниками. Саме в цей час гостро постають питання про оплату праці, тривалість робочого дня, вирішення трудових суперечок, виплати особам, що отримали травми на робочому місці та втратили працездатність. При цьому ці питання вже не можуть бути вирішеними в рамках перемовин між окремими власниками та колективами працівників. Вони виходять на державний та міжнародний рівень. Створення робочого законодавства стає питанням, не тільки пов'я-

заним зі сталим економічним розвитком держав, воно стає гостро соціальним питанням, від вирішення якого залежить подальший напрямок політичного розвитку країн. Радянська історіографія приклала багато зусиль для того, щоб саме комуністичні партії отримали титул єдиних борців за права робітничого класу, ледве визнавалась роль соціал-демократичних партій у відстоюванні інтересів робочих. Інші політичні сили взагалі не вважались такими, що прикладали зусиль до соціального захисту працівників. І сучасна українська історіографія часто також розглядає питання створенні робітничих організацій крізь призму діяльності політичних організацій [1, с. 3].

Отже, метою цієї статті є розгляд ролі католицької церкви у розробці робочого законодавства та у робітничому русі Європи кінця XIX ст.

Слід відзначити, що у 80-ті рр. XIX ст. на міжнародній арені соціальний захист робітників стає темою багатьох міжнародних конференцій. Зростає кількість суспільних організацій, які відстоюють інтереси працівників на самих різних рівнях. Відомо, що одна з перших міжнародних конференцій, присвячених розробці робітничого законодавства, була скликана у 1890 р. у Берліні. Її організації сприяли німецький імператор Вільгельм II та Папа Римський Лев XIII. На цьому тлі католицька церква активно розробляє перспективний план вирішення комплексу проблем, пов'язаних із соціальним захистом працівників. Втіленням цього плану стає видання Левом XIII 15 травня 1891 р. папської енцикліки *Regum Novarum* [4].

Енцикліка — це офіційне послання Папи Римського до всіх католиків, в якій, як правило, приділяється увага розгляду загальних питань релігії, політики. Проаналізуємо це історичне джерело. Енцикліка наголошувала, що після занепаду середньовічної системи гільдій занепала і система захисту працівників. Текст цього документу сповнений гніву проти багатіїв, які поклали на робітників «ярмо трохи краще, ніж саме рабство» [4]. Крім того, ідея документу спрямована на позбавлення впливу головного ворога робочого класу — соціалістів. Передусім це торкається питань про захист приватної власності. Папа чітко наголошував на тому, що соціалістичні погляди на її перерозподіл не тільки не відповідають християнським цінностям, але

і призведуть до подальшого зuboжіння робочого класу. «Коли людина займається оплачуваною працею, рушійною силою та мотивом її роботи є отримання власності, а потім і її збереження», — йшлося у енцикліці [4]. Коли йдеться про право власності на землю, то ми стикаємось із зовсім радикальним висловлюванням Папи про те, що «результати праці мають належати тим, хто віддав свою працю» [4]. І саме цей аргумент рішуче протиставляється соціалістичним ідеям про державну власність. Дорікає енцикліка і постулатам про збільшення ролі держави у соціалістичному суспільстві, яке буде руйнувати і сімейні цінності і сім'ю, хоча вона існувала набагато раніше за державу. Попереджаючи про небезпеку розповсюдження соціалізму, енцикліка твердить, що головною проблемою цього суспільства був би той факт, що: «Ніхто не був би зацікавлений у прояві своїх талантів чи своєї працьовитості; і ця ідеальна рівність, про яку вони мріють, насправді була б нівелюванням усіх до аналогічного стану злиднів та деградації».

Отже ясно, що головний принцип соціалізму, спільність благ, має бути повністю відкинутий, оскільки він завдає шкоди лише тим, кому він, здавалося б, повинен приносити користь, прямо суперечить природним правам людства і вносить плутанину та безлад у спільне благо» [4]. Енцикліка вказує і на помилковість поглядів, які підкреслюють непримиренну боротьбу інтересів власників і робітників. «Капітал не може обійтися без праці, а праця без капіталу. Взаємна згода приводить до краси доброго порядку, тоді як вічний конфлікт неминуче породжує плутанину та дике варварство», — відмічається у документі [4]. Енцикліка закликає власників не дивитися на своїх працівників як на своїх рабів, а поважати у кожній людині її гідність. Підкреслюється і роль самої церкви у зростанні благополуччя робітників. І це не тільки постійне нагадування про моральні цінності, які певною мірою направлені і на збереження матеріального благополуччя. Йдеться про благодійні заходи, які очолює саме церква. Піднімається у документі і питання відношення держави до проблем забезпечення прав робітників: «І чим більше робиться на благо робітничого класу загальними законами країни, тим мен-

ше буде потреби шукати спеціальні засоби для їхнього полегшення» [4]. Зовсім не йдеться про можливість держави відсторонитись від врегулювання питань, пов'язаних з благополуччям робітників. «Щоразу, коли загальний інтерес або будь-яка конкретна категорія страждає або перебуває під загрозою заподіяння шкоди... державний орган повинен втрутитися, щоб впоратися з цим» [4].

Папа Лев XIII підкреслював, що «бідні, які перебувають у несприятливому становищі, мають право на особливу увагу. Багатший клас має багато способів захистити себе і менше потребує допомоги з боку держави; у той час як маса бідняків... має головним чином залежати від допомоги держави. І саме з цієї причини наймані працівники, оскільки вони в основному належать до маси нужденних, мають бути спеціально захищені та захищені урядом» [4]. З розумінням церков відноситься і до прав працівників на страйк, коли їх права порушуються. Але і у цьому випадку церква закликає до активної діяльності саме державні органи. На думку Лева XIII, закони повинні попереджати та запобігати виникненню таких проблем, вони повинні своєчасно усувати причини, що призводять до конфліктів між роботодавцями та найманими працівниками. Папа вказує на прямий інтерес держави саме до забезпечення гідного положення робітників, бо «...люди будуть чіплятися за країну, де вони народилися, бо ніхто не промінє свою країну на чужу землю, якщо його власна надасть йому кошти для гідного і щасливого життя... за умови, що кошти людини не будуть виснажені та вичерпані надмірним оподаткуванням» [4].

Велика увага приділена в енцикліці проблемам вірного співвідношення праці та відпочинку. Тривалість та інтервали відпочинку повинні залежати від характеру роботи, від обставин часу та місця, а також від здоров'я та сили робітника, його віку та його статі. На думку Лева XIII, об'єднати зусилля робітників і власників необхідно і в процесі створення широкого кола суспільних професійних робітничих організацій, які б взяли на себе роботу по захисту прав, займались би взаємодопомогою, благодійністю, освітою. Він вважає, що держава, ні за яких обставин, не може виступати за обмеження в

сфері об'єднання робітників, тому що «державна зобов'язана захищати природні права, а чи не знищувати їх; і якщо вона забороняє своїм громадянам створювати асоціації, то вона суперечить самому принципу свого власного існування... а саме, природну схильність людини перебувати в суспільстві» [4]. Робітничі спілки повинні брати на себе і певні фінансові зобов'язання, а саме, створити фонд, з якого може надаватись допомога, при чому не тільки у разі нещасного випадку, але й у разі хвороби, старості і, навіть, стресу. І головним є той факт, що Папа не тільки визнає необхідність залучати церковних діячів до створення та розвитку робітничих союзів, він чітко стверджує, що кожен служитель церкви повинен «принести у боротьбу всю енергію свого розуму та всю свою силу витривалості» [4].

Слід зазначити, що цей документ надав вагомому поштовху не тільки розробці теоретичних проблем, пов'язаних з робітничим рухом. Були визначені пріоритетні напрямки для створення широкої системи соціального захисту робочого населення у Європі. Католицькі священники долучились до реальної співпраці з робітниками, стали засновниками багатьох профспілок та робітничих союзів. З'явилися і певні лідери цього руху. Серед них можна назвати представників Швейцарії — К. Декуртіна та Й. Бека, одним з активніших католицьких діячів Нідерландів був В. Х. Ноленс [3]. У 1897 р. за активної участі католицьких діячів були організовані міжнародні конференції у Цюриху та Брюсселі [2, с. 158]. А у 1900 р. представники католицької церкви брали безпосередню участь у створенні Міжнародної асоціації правового захисту трудящих.

Таким чином, вивчення питань про роль католицької церкви в організації робітничого руху та створення робочого законодавства надає можливості відійти від аналізу цих питань з точки зору звичного дослідження позицій політичних партій. Дозволяє позбутись спрощеного погляду, при якому єдиними захисниками інтересів робочого класу були представники соціал-демократичних та марксистських партій. А також пояснює менше поширення їх ідей серед населення тих країн, де робота католицьких священників, направлена на захист інтересів робочих, була успішною.

1. Древаль Д., Лінецький Л. М. Особливості створення та початку діяльності Міжнародної організації праці (до століття проведення першої сесії Міжнародної конференції праці). URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/7953/1/02.pdf>
2. Крижевський А. В. Дерій О. О. Становлення та розвиток міжнародних стандартів щодо правового регулювання праці. Часопис Київського університету права. 2019. № 3. С. 154–161.
3. Nolens W. H. Biografisch Woordenboek van het Socialisme en de Arbeidersbeweging in Nederland (BWSA). URL: <https://socialhistory.org/bwsa/biografie/nolens>
4. Rerum Novarum. Encyclical of pope Leo XIII on capital and labor. URL: Rerum Novarum (May 15, 1891). LEO XIII (vatican.va)

Кабанов К. В.

Конфлікт на Донбасі: інтерпретації західних ЗМІ

З 2014 року Україна фактично знаходиться у стані неоголошеної війни з російською федерацією. РФ всупереч міжнародному праву анексувала АР Крим і частину Донецької та Луганської областей, а 24 лютого 2022 року почала повномасштабне вторгнення на територію України. У гібридній війні, яку розв'язала росія проти України, як і у інших військових конфліктах у XXI столітті, важливою складовою є «інформаційний фронт». Країна-агресор використовує засоби масової інформації (ЗМІ) з метою дискредитації української влади та виправдання в очах своїх громадян і міжнародного суспільства злочинів, які вона вчиняє. У свою чергу, Україна протистоїть дезінформації та маніпуляціям, які поширюються в інформаційному просторі. Розраховуючи на підтримку країн Заходу, важливо домогтися, аби громадяни цих держав також мали доступ до правдивої інформації відносно подій в Україні.

Отже, метою статті є аналіз публікацій провідних ЗМІ Франції, Німеччини, США та Великобританії щодо конфлікту на Донбасі та оцінка рівня наявності дезінформації та елементів російської пропаганди, які можуть впливати на рівень сприйняття України міжнародною спільнотою.

ЗМІ США у переважній більшості підтримують Україну в протистоянні з РФ. Насамперед це пов'язано з демократичними традиція-

ми держави та геополітичною боротьбою за першість між Вашингтоном та Москвою. Автори статей, присвячених подіям в Україні, засуджують анексію Криму та вторгнення на Донбас, а деякі навіть виступають з критикою політики своїх урядовців, наголошуючи на тому, що потрібно вживати більш конкретні кроки на шляху до відновлення суверенітету України та реалізації демократичних реформ.

Так, редактори газети *The Washington Post* неодноразово прямо називають російську армію безпосереднім учасником збройного конфлікту на українському Донбасі, а початок війни у 2014 році — російським вторгненням. У статті редакційної колегиї «Збитки, завдані Україні» 2016 року стверджується, що останнім часом, поки увага Заходу зосереджена на інших справах, росія та її представники постійно посилювали обстріли, що призвело до збільшення жертв серед цивільних та військових. З посиланням на відомого аналітика П. Гобла, який вважає, що режим путіна має своїх агентів, які виконують надані з Москви директиви, у військових частинах, політичних організаціях, газетах, радіостанціях, а також в інших установах. Газета дійшла висновку, що між військовими конфліктами рф в Україні та Сирії є багато спільних рис. Видання розкритикувало адміністрацію президента Б. Обама за те, що та продовжувала вести перемовини з путіним [1].

Британські аналітичні видання приділяють досить велику увагу політичній ситуації в Україні, особливо після Революції Гідності та початку неоголошеної російсько-української війни. росія після приходу до влади в Україні прозахідних лідерів на додаток до економічного та енергетичного тиску вдалася до каральних дій і всерйоз замахнулася на українську державність. Найдраматичнішим виявом цього стала анексія Криму у березні 2014 року. Після цього рф спробувала повторити подібний сценарій на південному сході України. Але він спрацював лише на Донбасі, де Кремль підтримав сепаратистські сили, змальовуючи їх як вияв місцевого масового повстання, заперечуючи власну причетність. Ця гібридна війна, на думку автора, цілеспрямовано затирає межі між регулярними збройними силами росії та місцевими найманцями — таку думку висловив журналіст ВВС Йен Бейтсон [4].

На відміну від низки інших західноєвропейських країн, у Німеччині виявляють значний інтерес до російсько-українського конфлікту. Він обумовлений у першу чергу тим, що Німеччина безпосередньо залучена до врегулювання конфлікту, увійшовши до Нормандського формату.

Німецький таблоїд Bild у 2016 році провів власне розслідування, дійшовши висновку, що угрупованнями «ДНР» і «ЛНР» на окупованих територіях України керує тіньовий уряд із Москви, що контролює всі галузі — від збору податків і фінансування відновлення інфраструктури до торгівлі енергоресурсами [2].

Франція брала участь у механізмах, покликаних вирішити конфлікт, започаткувавши разом з Німеччиною Нормандський формат. Франція скептично ставиться до безпосереднього розширення ЄС на схід Європи, що прямо суперечить меті європейської інтеграції України, а отже позиція французьких видань до подій на Донбасі є вкрай важливою для України.

Видання Le Figaro констатує: анексія Криму та вторгнення на Донбас показали, що використання сили може спрацювати, посиляючи решті світу небезпечне послання, потенційні наслідки якого відчуватимуться в наступні десятиліття XXI століття. На додаток до створення небезпечного прецеденту російська агресія призведе до поновлення насилля, збільшуючи ризики на периферії рф та в інших регіонах, де також наявні територіальні суперечки [6].

Окрім редакційної політики західних ЗМІ, яка відповідає українським інтересам, є і такі, що своїми публікаціями негативно впливають на позиції України серед міжнародної спільноти. Наприклад, німецька Die Welt зазначає, що «росія занадто велика і сильна, щоб її ізолювати або не звертати на неї уваги» [7, с. 125–126]. Одна з статей британського The Guardian мала назву «Не росія підштовхнула Україну на межу війни» [7, с. 147–148]. Заголовок Reuters був таким, що пропагандисти в рф могли б лише мріяти: «Кремль боїться, що українська сторона відновить громадянську війну на сході України» [7, с. 165].

Проведений аналіз свідчить, що конфлікт в Україні є предметом досить активного зацікавлення західними ЗМІ. Переважна більшість

з них демонструють проукраїнські позиції та не погоджуються з тезами російського медійного простору щодо подій в Україні, намагаються давати рекомендації своїм політикам та переконують у необхідності посилення тиску на росію. Однак ця позиція не є односпайною. Частина авторів тлумачать конфлікт на Донбасі як внутрішній і тому вважають, що задля його розв'язання Київ перш за все має піти на поступки південно-східним регіонам.

Безпосередньо перед повномасштабним вторгненням РФ на територію України, в. путін визнав «незалежність» ОРДЛО, що в свою чергу призвело до реакції ЗМІ США та країн Європи. Британська *The Guardian* у статті під назвою «путін відправляє війська на схід України для виконання „миротворчої“ місії» наголосила, що промова путіна, адресована, на його думку, братньому народу, була сповнена «утробної люті» [3]. Німецьке видання *Spiegel* у статті «Промова путіна і що вона означає» дійшло трьох висновків. Авторка матеріалу С. Esch вважає, що промова путіна була адресована тільки Донбасу без зазіхання на інші території; визнання незалежності республік є тільки попереднім етапом на шляху приєднання до РФ; визнання псевдореспублік було заплановано давно [4].

Отже, незважаючи на численні фейки, маніпуляції та пропаганду агресора стосовно дій українських урядовців та ЗСУ на захоплених територіях, вбачається тенденція, що медіаресурси США та країн Західної Європи за невеликим винятком солідарні з Україною та намагаються неупереджено ставитися до подій в Україні.

1. Editorial board. Going to Ukraine. *The Washington post*. URL: https://www.washingtonpost.com/opinions/global-opinions/going-into-ukraine/2016/08/06/a5e49ca4-5b19-11e6-831d-0324760ca856_story.html (Last accessed: 25.03.2022).
2. Putin's shadow government for Donbass. *Bild*. URL: <https://m.bild.de/politik/ausland/ukraine-konflikt/donbass-shadow-government-45102202.bildMobile.html> (Last accessed: 25.03.2022).
3. Putin orders troops into eastern Ukraine. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/feb/21/ukraine-putin-decide-recognition-breakaway-states-today> (Last accessed: 20.03.2022).
4. Putin's speech and what it means. *Spiegel*. URL: <https://www.spiegel.de/ausland/putin-verschiebt-mal-wieder-grenzen-a-55fe13f6-ffe8-4128-8bcc-8ed302a405ef> (Last accessed: 26.03.2022).

5. Ukraine and pro-Russia rebels sign ceasefire deal. BBC. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-29082574> (Last accessed: 28.03.2022).
6. Ukraine: Macron evades Zelensky call for help. Le Figaro. URL: <https://www.lefigaro.fr/international/ukraine-macron-elude-l-appel-a-l-aide-de-zelensky-20210416> (Last accessed: 25.03.2022).
7. Інтерпретації російсько-українського конфлікту в західних наукових і експертно-аналітичних працях. За ред. В. Кулика. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 328 с.

Наші автори

БИТКА ВАЛЕРІЯ ВОЛОДИМИРІВНА — викладач Комунального закладу «Одеський педагогічний фаховий коледж»

ГРИЦЕНКО ЄВГЕН ДМИТРОВИЧ — студент 4-го року навчання історико-філологічного факультету Ун-ту Ушинського

Науковий керівник — Добролюбська Ю. А.,
д. філос. н., проф., зав. кафедри всесвітньої історії та методології науки Ун-ту Ушинського

ДОБРОЛЮБСЬКА ЮЛІЯ АНДРІЙВНА — д. філос. н., проф.,
зав. кафедри всесвітньої історії та методології науки Ун-ту Ушинського

ІВАНЬКО АЛЬБІНА АНТОНІЙВНА — магістр кафедри всесвітньої історії та методології науки Ун-ту Ушинського

Науковий керівник — Добролюбська Ю. А.,
д. філос. н., проф., зав. кафедри всесвітньої історії та методології науки Ун-ту Ушинського

КАБАНОВ КИРИЛО ВІКТОРОВИЧ — магістр кафедри історії України Ун-ту Ушинського

Науковий керівник — Чумак В. М.,
к. іст. н., доцент, приват-проф., завідувач кафедри історії України Ун-ту Ушинського

КОЙЧЕВА ОЛЕНА СЕРГІЙВНА — студентка 4-го року навчання історико-філологічного факультету Ун-ту Ушинського

Науковий керівник — Добролюбська Ю. А.,
д. філос. н., проф., зав. кафедри всесвітньої історії та методології науки Ун-ту Ушинського

КУЧЕРУК ОЛЕГ ОЛЕКСІЙОВИЧ — к. філос. н.,
викладач ВСП Фахового коледжу морського транспорту Національного університету «Одеська морська академія»

ЛЕВЧЕНКО ВАЛЕРІЙ ВАЛЕРІЙОВИЧ — к. іст. н., доцент кафедри українознавства, історико-правових та мовних дисциплін Одеського національного морського університету

ЛІХАЧОВА ОЛЬГА ЄВГЕНІВНА — к. іст. н., доц. кафедри
всесвітньої історії та методології науки Ун-ту Ушинського

МАРИНЧЕНКО ЛАДА ДМИТРІВНА — магістр кафедри
всесвітньої історії та методології науки Ун-ту Ушинського
Науковий керівник — Добролюбська Ю. А.,
д. філос. н., проф., зав. кафедри всесвітньої історії
та методології науки Ун-ту Ушинського

МЕЛЬНИК ОЛЕГ ВІТАЛІЙОВИЧ — к. іст. н., доцент кафедри
філософії, історії та політології державного університету
«Одеська політехніка»

МИТИШОВА ЛЮДМИЛА СЕРГІЙВНА — студентка 4-го року
навчання історико-філологічного факультету Ун-ту Ушинського
Науковий керівник — Добролюбська Ю. А.,
д. філос. н., проф., зав. кафедри всесвітньої історії
та методології науки Ун-ту Ушинського

НІКОЛАЄВА ІВАННА БОРИСІВНА — аспірантка кафедри
філософії, соціології та менеджменту соціокультурної
діяльності Ун-ту Ушинського

ОКОРОКОВА ВІРА ВІКТОРІВНА — д. філос. н.,
професор кафедри всесвітньої історії та методології науки
Ун-ту Ушинського

ПАРАДЮК ОЛЕНА ОЛЕКСАНДРІВНА — аспірантка кафедри
філософії, соціології та менеджменту соціокультурної
діяльності Ун-ту Ушинського

ПРИСЯЖНЮК ОЛЕКСІЙ МИКОЛАЙОВИЧ — к. іст. н.,
доц. кафедри всесвітньої історії та методології науки
Ун-ту Ушинського

СЕМКО ЯНА СЕРГІЙВНА — к. філос. н., викл. кафедри
всесвітньої історії та методології науки Ун-ту Ушинського

СТЕБАЄВ В'ЯЧЕСЛАВ ГЕННАДІЙОВИЧ — студент 4-го року
навчання історико-філологічного факультету Ун-ту Ушинського
Науковий керівник — Ліхачова О. Є., к. іст. н., доц. кафедри
всесвітньої історії та методології науки Ун-ту Ушинського

Історіосфера. Матеріали Сімнадцятої наукової конференції викладачів, здобувачів вищої освіти та молодих учених Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. — Одеса, 8–9 квітня 2022 року / Редкол.: Ю. А. Добролюбська (відп. ред.). — Одеса : Ун-т Ушинського, 2022. — 93 с.

Укр. мовою

ISBN 966-7965-01-5

Наукове видання

ІСТОРІОСФЕРА

Матеріали наукової конференції

Одеса,
8–9 квітня 2022 року

Українською мовою

У публікації використаний фрагмент малюнку «Маятник Фуко» Є. Іванова

Технічний редактор і коректор — Є. А. Добролюбська

Підписано до друку 22.04.2022. Формат 60 × 90 1/16
Умовн. друк. арк. 4,45. Наклад — 300 прим. Зам. № 328
Надруковано на поліграфічній базі приватного підприємства «ЦВТ»:
65014, Одеса, вул. Успенська, 9